

Epistolari
Vicenç Riera Llorca
& Miquel Ferrer
(1965-1981)

EPISTOLARI
VICENÇ RIERA LLORCA & MIQUEL FERRER
(1965-1981)

Edició i pròleg a cura de

Josep FERRER I COSTA
Joan PUJADAS I MARQUÈS

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

2025

PRÒLEG

Aquest llibre que teniu a les mans és un capítol més del que podríem anomenar *Epistolaris del Nostos* (terme encunyat sobre el mot grec antic *nóstos* (νόστος) 'retorn', vinculat a les penes i aventures del gran retorn de l'heroi Ulisses que narra l'*Odissea* d'Homer). De fet, poc o molt, la idea del retorn, de manera present o subjacent, és recurrent en tots els epistolaris de l'exili de tots els temps i condicions. Però, sota aquest terme específic d'epistolaris del *nostos* hi volem posar aquells epistolaris d'exiliats, en el nostre cas, de catalans exiliats per la Guerra Civil (1936-1939), en què un dels interlocutors ja ha tornat a casa i l'altre corresponsal té coll avall que vol tornar i explora el terreny, l'ambient i les possibilitats de fer-ho amb unes certes garanties d'èxit.

Aquest és, doncs, el cas de l'*Epistolari Vicenç Riera Llorca & Miquel Ferrer*. El volum, que aplega tota la correspondència conservada i inèdita entre l'escriptor i periodista Vicenç Riera Llorca (1903-1991) i el sindicalista Miquel Ferrer i Sanxis (1899-1990), és format per un total de noranta-una cartes escrites entre 1965 i 1981. El llibre es complementa amb un annex que aplega onze documents, de difícil localització, relacionats de prop o de lluny amb els diversos temes que criden l'atenció dels nostres interlocutors en les seves cartes.

L'escriptor i periodista Vicenç Riera Llorca havia nascut a Barcelona el 5 d'abril de 1903 al popular barri del Poble-sec, en una família de classe treballadora originària de la Marina Alta, fet que explicaria l'especial sensibilitat i simpatia que sempre va sentir pel nostre País Valencià. Orfe de pare, que havia mort d'una pulmonia pel desembre de 1906 als 36 anys, de ben jove es va haver de posar a treballar com a ajudant d'escriptori, però es va seguir formant en el seu lleure en els ateneus populars, que tan bona feina feren en la formació de les classes obreres, concretament a l'Ateneu Polytechnicum del barceloní carrer Sant Pere Més Alt, vinculat al socialisme catalanista de Rafael Campalans i Manuel Serra i Moret, també de Joan Comorera, elements que acabarien exercint el lideratge de la Unió Socialista de Catalunya (USC), fundada l'any 1923, i que tenia en el setmanari *Justícia Social* el seu òrgan de difusió ideològic, en la qual militaria Riera Llorca. Aquest partit,

que durant la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) es va haver de refugiar en la clandestinitat, va acabar, com tots els de l'òrbita socialista, dissolt dins el PSUC l'any 1936: «El juliol de 1936 continuaven les converses per a la fusió de la Unió Socialista de Catalunya, el Partit Català Proletari, el Partit Comunista de Catalunya i la Federació Catalana del PSOE; sense presses... Però la sublevació va precipitar la unió dels quatre partits i el dia 22 quedava constituït el Partit Socialista Unificat de Catalunya. Es va adoptar aquest nom amb caràcter provisional, amb la intenció de substituir-lo per un de definitiu un cop sufocada la rebel·lió, però aquesta, que alguns van creure que fóra un *pronunciamiento* més en la història espanyola, es va convertir en una guerra civil que el 1978 es liquida; els vencedors de 1939 són derrotats per la democràcia.»¹

Riera Llorca, que de ben jove ja va sentir una certa tendència cap a la literatura —llegia amb solvència francès, anglès i italià—, començà a enviar col·laboracions en diaris i revistes de l'època, però no és fins a l'adveniment de la Segona República l'any 1931, dins l'efervescència política, social i cultural del moment, que s'aboca plenament al periodisme, concretament en el diari *L'Opinió*, que dirigia Joaquim Ventalló, i on coincidí amb Pere Pagès, Víctor Alba, diari que fou clausurat pels Fets del Sis d'Octubre de 1934, és a dir, la proclamació de l'Estat Català per part de Lluís Companys, i la conseqüent repressió espanyola. Llavors passà a *La Rambla*, on coincidí amb Avellí Artís-Gener. Poc temps després d'esclatar la Guerra Civil (gener de 1937) fou nomenat secretari de Josep Calvet, conseller d'Agricultura de la Generalitat de Catalunya, i el novembre del mateix any passà a ser cap del Servei de Publicacions del Departament d'Agricultura, fins que el juny de 1938 s'enrolà com a voluntari a l'exèrcit republicà.

Perduda la guerra, el 8 de febrer de 1939 s'exilià a França, fou internat al camp de concentració dels Banys d'Arles, d'on s'escapà per ser detingut al cap de poc i reclòs al camp del Voló, del qual també s'evadí. Fugint de la policia francesa, aconseguí arribar a París, on l'acull el matrimoni Ventalló. Amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial, de la qual la Guerra Civil havia estat els entremesos, amb la invasió alemanya de Polònia l'1 de setembre de 1939, abandona la capital i obté un salconduit per anar a Narbona, on treballà en la verema per guanyar-se la vida fins que l'1 de desembre de 1939 pot embarcar a Bordeus en el vaixell *De La Salle*, noliejat pel SERE (Servei d'Evacuació dels Refugiats Espanyols) amb destinació a la República Dominicana, on dinou dies després desembarcà a la capital Santo Domingo,

1. Vegeu Vicenç RIERA LLORCA, *El meu pas pel temps (1903-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1979, p. 188.

aleshores anomenada Ciudad Trujillo en honor del dictador Rafael Leónidas Trujillo, qui governà l'illa amb mà de ferro entre 1930 i 1961, any en què fou assassinat (*sic sempre tyrannis!*). A la Dominicana Riera Llorca les passà molt magres, ja que Trujillo, temptat pels dòlars que va cobrar del SERE per admetre exiliats, va acceptar uns contingents que el país no podia assumir per les pèssimes condicions de vida de la població de l'illa. Hi aguantà com pogué fins al febrer de 1942, quan fou possible el seu trasllat a Mèxic, on vivia el gruix de l'exili català de la Guerra Civil. Ho feu a bord del *Presidente Trujillo*, un vaixell de bandera dominicana, el mateix que portava el matrimoni Joan Sales i Núria Folch, amb la seva filla Núria. N'havien demanat l'evacuació de la Dominicana el poeta Agustí Bartra i la seva companya, l'escriptora Anna Murià, així com el mateix Miquel Ferrer; tingueren un paper rellevant en aquesta evacuació el doctor Jaume Roig, així com Josep Andreu i Abelló, executiu de la JARE (Junta d'Auxili als Republicans Espanyols), que li aconsellà sense èxit que «pensés que podia tornar aviat a casa, però que actués com si no hi hagués de tornar mai». Vicenç Riera desembarcà al port de Veracruz el 12 de febrer de 1942.²

De mica en mica, Riera Llorca, que es va establir a la capital asteca, va anar refent la seva situació laboral. Treballà per a Avel·lí Artís i Balaguer, mestre tipògraf i dramaturg, pare de Tísner, que tenia a Mèxic una llibreria i una impremta. Riera Llorca no abandonà mai la seva militància política ni el seu compromís cultural i lingüístic amb Catalunya. De fet no hi ha activitat cultural i política que es fes a Mèxic organitzada per la poderosíssima comunitat catalana en què no participés de manera activa, ja fos la Conferència Nacional Catalana (Mèxic, setembre de 1953), el premi Guimerà de teatre (Mèxic, 1954-1958), per citar els més reputats, o conferències, presentacions, actes d'internacionalització de la situació d'opressió de Catalunya, col·laboracions en diverses revistes, etc. Així, assumí la secretaria de redacció de *La Nostra Revista* (Mèxic, gener 1946–maig-setembre 1954, 75 núms.), que havia fundat Avel·lí Artís i Balaguer. Se'n separà per desavinences editorials i en certa manera polítiques i participà en la creació de *Pont Blau* (Mèxic, setembre 1952–octubre-deseembre 1963, 126 núms.), revista de la qual fou director.³

2. Una aproximació personal a l'inici de l'exili és la que es pot resseguir en el document 1 de l'Annex, «Actituds catalanes a l'exili», de Vicenç Riera Llorca (*Serra d'Or*, setembre 1976), i en el document 4 de l'Annex, «El problema de l'exiliat català, de Vicenç Riera Llorca (*Revista de Catalunya*, Mèxic, setembre 1967).

3. Tota la producció articulista de V. Riera generada en el decurs de l'exili ha estat aplegada en: Vicenç RIERA LLORCA, *Cròniques americanes. Articles publicats en les revistes de l'exili*. A cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas. Pròleg d'Albert Manent. Barcelona: Fundació Pere Coromines / Curial, 2003, 447 pp., edició publicada per commemorar el centenari de la mort de Riera.

Pont Blau, de periodicitat mensual, fou la publicació de més durada de les que crearen els catalans a l'exili. De temàtica preferentment cultural, la idea era atreure l'atenció i la col·laboració de l'interior, on es distribuïa clandestinament i de manera precària. A la revista hi col·laboraren un ventall prestigiós d'escriptors exiliats i també de l'interior, i donà a conèixer a Barcelona el brillant assagista valencià Joan Fuster.⁴ L'any 1946 va publicar també a Mèxic la que és, sense cap mena de dubte, la seva obra mestra: *Tots tres surten per l'Ozama*. Aquesta novel·la, ambientada a la República Dominicana —l'Ozama del títol és el riu de l'illa que desemboca en mar precisament a la capital— és una novel·la coral, que aplica amb un gran èxit la tècnica de la narrativa nord-americana moderna del moment en un context tropical. Concretament *Tots tres surten per l'Ozama* és deutora de l'estil d'E. Hemingway i, sobretot, pel que fa a l'estructura narrativa, de *Manhattan Transfer* (1925), de John Dos Passos. Malauradament aquesta novel·la, que es publicà a Mèxic, va passar desapercebuda a Catalunya, que es trobava sota la dictadura de Franco, que prohibia i perseguia la llengua i la cultura catalana, i no va poder exercir la influència que en circumstàncies normals hagués tingut dins de la literatura catalana. Aquesta primera novel·la de Riera Llorca no es publicà a Catalunya fins el 1967, quan els corrents literaris tant del país com d'Europa ja anaven per uns altres verals: *nouveau roman*, existencialisme, etc.

L'any 1945 acabà la Segona Guerra Mundial, que obrí, entre els exiliats catalans una escletxa d'esperança, que es tancà ràpidament: les forces aliades no feren caure el règim feixista i filonazi de Franco, i la possibilitat d'un retorn a la democràcia i a casa es van haver d'ajornar... quaranta anys. Així, davant d'aquest panorama, Riera optà per reagrupar, després de més de deu anys de separació, la seva família: la seva dona, Emília Barriouevo i Pascual amb qui s'havia casat el 12 de juny de 1934, i la seva filla, Diana, que havia nascut el setembre de 1936. Poc temps després, l'any 1952, Riera Llorca entrà a treballar a l'Ambaixada Britànica a Mèxic, on arribaria a ser cap dels traductors fins a la seva jubilació l'any 1969.

Riera Llorca retornà a Catalunya de visita l'agost de 1962 per retrobar-se amb la seva mare, Àngela Llorca, i els germans, Salvi, Maria i Cosme, que feia més de vint anys que no veia. Ja aleshores la seva intenció era retornar definitivament. La maniobra no es pogué efectuar fins anys després, concretament el setembre de 1969. És en aquest context que el 21 de novembre de 1965 s'inicia aquesta conversa epistolar amb Miquel Ferrer.

4. Fruit d'aquesta relació és la seva interessantíssima relació epistolar, aplegada en Joan FUSTER, *Correspondència: Vicenç Riera Llorca*. A cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas. València: Tres i Quatre, 2020, 2 vols. [1^a ed. Curial, 1993.] Premi Crítica Serra d'Or 1995.

Miquel Ferrer i Sanxis (1899-1990), tot i que havia nascut a Castelldefels un 7 de setembre de 1899, es crià a la Colònia Güell de Santa Coloma de Cervelló, on la seva mare, cosidora d'ofici, després de quedar-se viuda per un accident laboral mortal que va patir el seu marit, guardaagulles de professió, a Badalona, s'hi havia instal·lat, al costat d'altres membres de la seva família. La «desgràcia» havia passat la nit del 10 de novembre de 1901: Miquel Ferrer encara no tenia dos anys. L'any 1910 la família es traslladà a Vilanova i la Geltrú a la recerca d'un futur millor que el que oferia la colònia tèxtil, amb uns horaris esgotadors i inhumans. A Vilanova i la Geltrú Miquel Ferrer estudià comptabilitat i començà a treballar al despatx de la prestigiosa impremta dels Germans Oliva. El trasllat de l'empresa —Oliva de Vilanova— a Barcelona, l'any 1915, suposà també el trasllat de la família Ferrer i Sanxis a la capital catalana. Era una època de prosperitat econòmica: la Primera Guerra Mundial (1914-1918) feu bona la dita brutal de «bona és la guerra lluny de la nostra terra», i enriquí els industrials manufacturers catalans. Era també una època d'efervescència política, cultural i social —recordem que el 1917 esclatà la Revolució Russa, que feu tremolar les bases socials de tot Europa: els bolxevics!—, que no deixà indiferent aquell jove adolescent que era aleshores Miquel Ferrer. S'enrola en la Unió Catalanista del doctor Martí i Julià, orientada en aquell moment cap a l'esquerra catalanista. Entra en el negoci de llibreria i distribució de llibres —que de fet acabà convertint-se en el seu ofici, al qual sempre tornà malgrat les giragonses personals i polítiques que visqué— i funda la Llibreria Italiana situada al carrer de Petritxol, que es convertí en un focus d'atracció per a la joventut nacionalista radical.

La guerra del Rif (1920-1926), al Marroc, que dessagnava l'Estat espanyol —només el Desastre d'Annual (1921) provocà 8.000 soldats morts!— atia el malcontentament social i provocà, de retop, la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), especialment bèl·ligerant contra les actituds catalanistes. Miquel Ferrer adopta postures de compromís polític cada vegada més radicals: s'integra en un grupuscle —el Grup dels Set— que practicava un terrorisme de baixa intensitat, participa en la creació de la Societat d'Estudis Militars (SEM) l'any 1924, que havia de ser l'embrió d'un futur exèrcit català, també col·laborà, tot i que en sortí indemne, en el Complot de Garraf (1926), l'intent fallit de fer volar el tren del rei Borbó Alfons XIII, que havia donat suport a la dictadura, al seu pas pels túnels del Garraf, etc. Finalment, les seves activitats no passaren desapercebudes per les autoritats dictatorials i fou detingut i condemnat en dos consells de guerra per activitats subversives a set anys de presó, que complí al penal d'Alacant (1926-1930)

fins que fou indultat en els compassos previs a l'adveniment de la Segona República (1931-1939).

Un cop lliure de la presó, ingressà en el BOC, el Bloc Obrer i Camperol, de Joaquim Maurín i Jordi Arquero, d'ideologia comunista, que es desintegrà i es dissolgué dins el PSUC, que dirigiria Joan Comorera. Entremig havia esclatat la Guerra Civil (1936-1939), que havien provocat els feixistes espanyols. Malgrat les circumstàncies, Miquel Ferrer es casà aquell 1936 amb la seva companya Maria Serra i Rosselló (1907-1981), amb qui festejava des de feia anys. Pocs mesos després, Ferrer esdevingué secretari general de la UGT, que de fet era el sindicat del PSUC, a la mort d'Antoni Sesé, que havia estat assassinat en els Fets de Maig de 1937, l'enfrontament armat entre la Generalitat de Catalunya, de Lluís Companys, i els partits que hi donaven suport, i els sindicats anarquistes de la CNT i la FAI amb el rerefons de les lluites intestines entre els comunistes del PSUC, que en sortiren guanyant, i els anarquistes, que van comptar amb el suport del POUM, que són els que quedarien més malparats de la confrontació.

Al final de la Guerra Civil, l'11 de febrer de 1939, Miquel Ferrer i la seva companya travessaren la frontera francesa on, «A l'empar i amb l'ajut de la Confederació General del Treball de França a Tolosa de Llenguadoc, vaig ocupar-me principalment de la recerca i aplegament de famílies disperses de les més diverses tendències polítiques i socials. Fins que el dia 14 d'abril del 39, precisament, la policia francesa, obeint indicacions de qui sap qui i com a conseqüència de la persecució implacable dels meus enemics polítics, va portar-me al camp de concentració de Setfont i, al cap de pocs dies, a la brigada de càstig del castell de Cotlliure on vaig perdre 20 quilos i d'on vaig sortir per embarcar cap a Mèxic el dia 14 de juliol del mateix any, a càrrec del SERE.»⁵

Miquel Ferrer i la seva muller embarcaren a Bordeus en el mateix vaixell que traslladava l'escriptor Pere Calders, el *Mexique*, i arribaren el 27 de juliol de 1939 al port de Veracruz, cinc dies abans que esclatés la Segona Guerra Mundial (1 set. 1939–2 set. 1945), que havia d'assolar Europa. El matrimoni Ferrer visqué a la capital —Mèxic D.F.— durant tot el seu exili.

5. Aquesta nota forma part de la resposta de Miquel Ferrer a l'article «Els avergonyits», publicat en *La Humanitat*, portaveu d'Esquerra Republicana de Catalunya, signat per Jaume del Cadci —pseudònim que, segons Ferrer, corresponia al diputat d'ERC Antoni Dot i Arxer— (París, 2.ª època, núm. 127, maig 1951, p. 1), que fou reproduït en *La Humanitat* (Mèxic, 3.ª època, any VII, núm. 2, abril-maig-juny 1951, pp. 1 i 3). La nota de Ferrer figura en «Síntesi biogràfica: resposta a *La Humanitat* de París (1951)». Publicada en Miquel FERRER I SANXIS, *Memòries (1920-1970)...*, p. 459. Vegeu també l'Annex, 10, molt aclaridor, «L'obligació d'embarcar cap a Mèxic», de Josep Soler Vidal, i l'Annex, 11, que tot i tractar-se d'un document encarregat per Riera Llorca per a la seva novel·la *Plou sobre mullat* (1979), no costa gaire endevinar el rerefons tant real com escruixidor del document escrit per Miquel Ferrer, sobre la vida als camps de concentració francesos.

Vicenç Riera Llorca i Miquel Ferrer es portaven quatre anys de diferència. Dificilment es devien conèixer personalment a Barcelona. Indefectiblement, Riera Llorca, pel destacat càrrec que ocupava Miquel Ferrer com a secretari general de la UGT, sabia qui era Ferrer, i fins i tot podem suposar alguna trobada fortuïta, però no ens consta que hi hagués hagut una relació més profunda durant aquella època. Ens confirma aquesta suposició una dada indirecta, i és la invitació que li feu Avel·lí Artís-Gener, a la primeria de la seva estada a Mèxic, a afiliar-se al Moviment Social d'Emancipació Catalana, nou partit sorgit de les cendres del socialisme català, seguint les indicacions de Miquel Ferrer, que en fou l'impulsor, invitació que, si la relació amb Riera Llorca no hagués estat tan epidèmica, l'hagués pogut fer el mateix Ferrer directament. «Poc o molt lligat devia estar [Avel·lí Artís-Gener] amb el Moviment Social d'Emancipació Catalana quan, a la primeria de ser jo a Mèxic, em va demanar el meu ingrés, per indicació de Miquel Ferrer. Recordo que vaig refusar, no pas perquè el Moviment em resultés antagònic sinó perquè en aquella època d'incertesa em semblava que tots els intents de crear grups que poc o molt fessin el paper de partits polítics —i el Moviment Social d'Emancipació Catalana n'era un— resultaven improcedents perquè el futur, en plena guerra —i en uns moments en què el seu curs era favorable a les potències feixistes— era d'una imprecisió tan gran que ens arriscàvem a fer moltes coses en va. Jo entenia que només calia fer —i havia de ser molt— tot el que calgués per mantenir la catalanitat entre els refugiats, que no es desentenguessin massa dels seus orígens amb les pressions d'adaptació a l'ambient local.»⁶ Per tant, hem de suposar que la relació personal entre Miquel Ferrer i Vicenç Riera Llorca es feu sòlida a Mèxic, on coincidiren —tots dos membres molt actius de la Comunitat Catalana del país asteca— en innumbrables esdeveniments d'índole cultural, política i social.

Tot just instal·lat a Mèxic, Miquel Ferrer, «un dels activistes més tenaços de l'exili», segons Albert Manent, promogué la *Revista dels Catalans d'Amèrica* (Mèxic D.F., octubre 1939–gener-febrer 1940, 5 núms.), la primera publicació catalana dels exiliats a Mèxic, feta a imatge i semblança de la *Revista de Catalunya*; en aquest projecte coincidí amb Josep Carner, que hi feia de director subreptici, i amb qui travà amistat —sembla que bona part de la bona entesa entre Carner i Ferrer fou afavorida per la dona d'aquest darrer, Maria Serra, entusiasta carneriana—, feta amb fons provinents del

6. Vegeu VICENÇ RIERA LLORCA, *Els exiliats catalans a Mèxic*. A cura de Josep Ferrer i Costa i Joan Puigadas i Marquès. Barcelona: Curial, 1994, p. 194.

PSUC. Ferrer, que, quan s'obrí la cacera de bruixes estalinista, fou expulsat del PSUC, treballà com a gerent d'una Compañía General Editora (1940-1948), que tenia el mateix Carner de director.⁷ Ferrer publicà un *Boletín Bibliográfico Mexicano* (1939-1965), únic en el seu gènere, que comptà amb l'aval de la Librería Porrúa, l'empresa editorial més antiga de Mèxic, fundada l'any 1900 per tres emigrants asturians; promogué el Club del Llibre Català (1944-1960), etc. L'any 1950 acabà treballant a la prestigiosa Librería Misrachi, fet que li assegurava un sou estable. Això li permeté dedicar-se en cor i ànima a la seva gran passió: l'activisme polític.⁸ Ho feu col·laborant en publicacions com *La Nostra Revista*, *Pont Blau*, que dirigia Riera Llorca, i *Ressorgiment* (Buenos Aires), la patriòtica revista d'Hipòlit Nadal i Mallol; participà activament en la Institució de Cultura Catalana i el Consell Català de Cultura, fou impulsor del Moviment Social d'Emancipació Catalana (febrer de 1942), secretari de la Conferència Nacional Catalana (11-13 de setembre de 1953), els preparatius de la qual s'iniciaren l'any 1951, i del Consell Nacional Català, etc. De manera incansable fins l'any 1965, quan Miquel Ferrer es jubilà i retornà a Catalunya: el 3 de juny de 1965 arribà a Barcelona amb la seva família després de més d'un quart de segle d'exili.

EPISTOLARI VICENÇ RIERA LLORCA & MIQUEL FERRER

És precisament aquell any 1965 quan s'inicia aquesta relació epistolar, que comença amb una carta de Riera Llorca, de 21 de setembre, que contesta una d'anterior extraviada de Ferrer, en què li devia donar una primera impressió d'urgència de la Barcelona franquista, que, «a desgrat de diverses bones notícies, no donava una impressió gaire optimista» i li devia donar l'adreça, que no era de Barcelona, sinó de la Colònia Güell, en un habitatge d'un familiar, «esperant tenir pis a Barcelona», com li dirà en la carta següent, de 9 de desembre.

Riera li «reitera les ganes de tornar», que encara no sap quan es podran fer efectives i li renova —ai!— la llista de defuncions: els anys no passaven en va i la nòmina dels exiliats establerts a Mèxic en particular i a Amèrica en general s'anaven indefectiblement i malauradament aclarint. En la carta de contestació (c. 3, 9 des. 1965), Miquel Ferrer s'esplaia una mica més en as-

7. Vegeu la relació epistolar de Carner amb Ferrer, que dona fe d'aquesta bona amistat: *Correspondència d'exili. Josep Carner & Miquel Ferrer*. Edició a cura de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2022, 334 pp.

8. Vegeu una aproximació a l'activitat política dels exiliats catalans en el document 2 de l'Annex, «El pensament polític català a l'exili 1939-1953», de Miquel Ferrer (*Serra d'Or*, set. 1976).

pectes laborals, cosa que posa al descobert el feble sistema de pensions mexicana —les pensions que es cobraven en el moment de jubilar-se eren baixes, entre el 30 i el 50 % del sou—, fet que, afegit a les diverses devaluacions que durant la dècada dels anys seixanta i setanta va patir el peso mexicà, això volia dir que ni M. Ferrer ni V. Riera Llorca, que no havien «fet les Amèriques» —els seus interessos sempre es van moure en un nivell diferent—, no podien de cap de les maneres pensar a jubilar-se en un sentit modern: els era imprescindible trobar maneres de fer bullir l'olla fins... al final. La situació, a més, en què es trobaren molts dels exiliats, després de més de vint anys d'exili, era que ningú no els esperava. Per tant, de la mateixa manera que un cop acabada la Guerra Civil (1936-1939) van haver, en edat adulta, de començar de cap i de nou en un país diferent, el mateix els va passar a les velleses quan van tornar a Catalunya: tornar a començar en una època en què les forces comencen a flaquejar: *o ingrata patria!*

Tot i així, lluitadors incansables, ni les cartes de Ferrer ni les cartes de Riera Llorca destillen ressentiment cap al seu país: «Les coses que jo portava de Porrúa i Misrachi no rutllen i em caldrà cercar quelcom que em proporcionï un suplement d'ingressos perquè les despeses d'instal·lació a la ciutat m'han desbaratat el pressupost. Però, amb tot, ni puc tornar a Mèxic ni hi tornaria. Hi ha un munt de lligams de tota mena i de projectes a intentar de realitzar i serà molt que no en surti cap per anar portant la vida modesta que he portat sempre.» (M. Ferrer, 9 des. 1965) Aquesta carta, potser per la proximitat de les festes nadalenques, exhala un esperit més optimista: «Confirmo que cada dia trobo més coses noves, jo que presumia d'estar molt assabentat. I, en llur gran majoria, més prometedores del que suposava de lluny estant.»

Pel març de 1966 Riera torna a agafar la ploma per reprendre la correspondència amb Miquel Ferrer per insistir a sol·licitar informació: «M'interessa molt saber com té'n surts d'aqueixa aventura que és la tornada a casa.»⁹

Miquel Ferrer l'animarà a tornar malgrat que el panorama no és tan fàguguer com voldrien: «no has de pensar a fer a Barcelona l'Amèrica que tampoc no has fet a Mèxic» (c. 4, 19 abr. 1966) i li ve a dir que hi ha altres coses que compensen aquestes adversitats. Riera Llorca li contesta (c. 5, 8 oct. 1966) per dir-li que la seva idea és instal·lar-se a Pineda de Mar, com efectivament va acabar fent, en la caseta que la seva germana hi tenia perquè

9. Vegeu, en aquest sentit, també *L'Epistolari Domènec Guansé & Joan Coromines, Albert Manent i Vicenç Riera i Llorca*, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas. Proemi de Carles Duarte. Pròleg de Jordi Manent. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2024, 396 pp.

va exercir uns anys de bibliotecària a la població, i viure de traduccions o tasques editorials que pogués fer des de casa.

Finalment Miquel Ferrer trobà feina a Ediciones Daimon, fundada l'any 1949, i hi treballà fins al 1980, als vuitanta anys. Ferrer, al seu torn, l'anirà informant de les vicissituds d'amics comuns i del batec del país, polític, social, cultural i literari.

Riera Llorca havia reprès, si reprendre se'n pot dir després d'una aturada tan llarga, la seva carrera literària interrompuda vint anys abans amb la publicació de *Tots tres surten per l'Ozama* a Mèxic l'any 1946 (i a Catalunya l'any 1967!). Riera Llorca era indubtablement, a més d'un bon gerent cultural (secretari de *La Nostra Revista* i director de *Pont Blau*, per exemple), un articulista solvent (vegeu les seves *Cròniques americanes* esmentades més amunt). Però pocs podrien pensar que la seva vena literària, que havia esclatat de manera excel·lent amb *Tots tres surten per l'Ozama*, tindria, després de tant de temps, continuïtat. Però aquesta dedicació, com es veuria amb la seva producció iniciada a partir de la dècada dels anys seixanta, no havia estat una velleïtat fortuïta, sinó que responia a una dèria ferma, que no s'havia prodigat per la llunyania, que havia provocat l'exili, del seu públic natural i normal, per la manca de temps i la urgència de feines peremptòries. Així, el 1966 queda finalista al Premi Sant Jordi de novel·la amb *Què vols, Xavier?*, que no es publicarà fins al 1974. De la professionalitat amb què afrontava la seva carrera literària queda clarament expressada en diversos moments d'aquestes cartes, així com de la reflexió intrínseca al seu *métier* literari.¹⁰ L'objectiu d'aquesta cursa contra el temps —«Tracto de recuperar el temps que, en circumstàncies més favorables, hauria dedicat a fer literatura» (c. 11, 21 maig 1967)— era aterrar a Catalunya amb les credencials presentades: «si arribo amb tres o quatre llibres al carrer, el tipus de feina que em puguin donar serà d'una altra mena, espero. Ja em diràs si és que em faig massa il·lusions». (c. 8, 19 gen. 1967) I, a fe de Déu que ho fa: torna a insistir amb *Roda de malcontents* al Premi Sant Jordi de 1967, en què quedà finalista.

El 5 de setembre de 1969 Riera Llorca aterrava definitivament a Catalunya amb diversos originals a la maleta i moltes incerteses per davant; l'any següent guanyà el Premi Prudenci Bertrana amb la novel·la *Amb permís de l'enterramorts* (1970), al qual s'afegí el Crítica Serra d'Or, i, finalment, la nit de Santa Llúcia de l'any següent —1971— s'emportà un premi gran,

10. Aquestes reflexions són més aprofundides en el volum que aplega la correspondència amb el crític literari Joan Triadú, que fou qui seguí amb més constància, interès i simpatia la producció narrativa de Riera Llorca: *Epistolari – Textos*, de Joan Triadú i Vicenç Riera Llorca, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas. Pròleg de Joan Josep Isern. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2022, 192 pp.

el Sant Jordi de novella, que havia perseguit amb constància, i que suposà, en certa manera, la seva consagració per la bona acollida de què fou objecte per part de crítica i públic. El marc temporal d'aquesta novella —*Fes memòria, Bel*— eren els Fets d'Octubre de 1934, els quals van viure, si no de manera directa, de ben a prop tan Riera Llorca com Miquel Ferrer.¹¹ La lectura d'aquesta novella per part de Ferrer durant l'any 1972 provocarà un intercanvi d'informació, d'aclariments, de comentaris i de reflexions la mar d'interessants.¹² Evidentment la producció novellística de Riera Llorca continuà a bon ritme, sobretot durant la dècada dels anys setanta i vuitanta —*Joc de xocs* (1970), *Oh, mala bèstia!* (1972), *Què vols, Xavier?* (1974), *Canvi de via* (1976), *Plou sobre mullat* (1979), *Això aviat farà figa* (1984), *Torna, Ramon* (1984), *Tira cap on puguis* (1985) i *Tornar o no tornar* (1987), fins l'any mateix de la seva mort esdevinguda el 1991, amb *Estiu a Pineda*, de la qual encara va poder signar alguns —pocs— exemplars.

Amb el final de l'exili, i del franquisme, que ja s'intuïa, és hora de recopilar informació i materials, sobretot, si encara és possible, de manera directa, és a dir, a partir dels seus protagonistes. A aquesta tasca, de vegades amb suport editorial, acadèmic i institucional, s'esmerçaren tan Miquel Ferrer, que redactà unes extenses *Memòries* de les quals se n'ha publicat una part,¹³ i Riera Llorca, en el cas que ens ocupa, en col·laboració amb Albert Manent —una de les persones que veié més clara la importància de l'exili, el paper del qual calia reivindicar i incorporar a la història cultural i política del país, autor d'un imprescindible manual, *La literatura catalana a l'exili*—¹⁴ realitzaren una primera aproximació a la matèria en *Literatura catalana en el exilio*.¹⁵ Miquel Ferrer fou un dels bons informadors que tingué Riera Llorca,

11. Vegeu la bona contextualització d'Albert VENTURA, «Introducció». A: RIERA LLORCA, Vicenç, *Fes memòria, Bel* (Martorell: Adesiara, 2021), pp. 7-50. Riera Llorca també aborda els fets en *El meu pas pel temps* (1903-1939) (Barcelona: Ed. 62, 1979), pp. 173-175. I, també, per part de Ferrer, en les seves *Memòries* (1920-1970) (Barcelona: Fundació J. Comaposada / Pagès Editors, 2008), pp. 261-276.

12. Vegeu, sobretot, la llarguíssima c. 44, de M. Ferrer a V. Riera Llorca, 15 jul. 1972, i la contestació, també *in extenso*, de Riera Llorca, c. 45 (20 jul. 1972), i les cartes 47 (21 jul. 1972) i 48 (25 jul. 1972), del mateix Riera Llorca, que tenen rèpliques en la c. 49 (27 jul. 1972) de Riera, c. 50 (30 jul. 1972), de Miquel Ferrer, c. 51 (2 ag. 1972), de Riera Llorca, c. 52 (5 ag. 1972), de Ferrer, c. 53 (9 ag. 1972), de Riera, i, finalment c. 54 (21 ag. 1972), de Miquel Ferrer.

13. Vegeu Miquel FERRER I SANXIS, *Memòries* (1920-1970). 50 anys d'acció política, social i cultural catalana. Adaptació i edició de Miquel Àngel Velasco Martín. Barcelona: Fundació J. Comaposada / Pagès Editors, 2008, 479 pp.

14. Vegeu Albert MANENT, *La literatura catalana a l'exili*. Barcelona: Curial, 1976. (2^a ed. rev. i augm., 1989)

15. Vegeu Vicenç RIERA LLORCA y Albert MANENT, «Literatura catalana en el exilio». A: *El exilio español de 1939*. VI. *Cataluña, Euzkadi, Galicia*. Obra dirigida por José Luis Abellán. Madrid: Taurus, 1978, pp. 159-215. Reproduït en: Joan PUJADAS (ed.), *Epistolari Albert Manent & Vicenç Riera Llorca*. Pròleg de Josep Ferrer i Costa. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015, pp. 199-242.

encarregat de redactar la part relativa a la producció narrativa en un sentit lax. Les cartes dels anys 1973 i 1974 donen bona fe d'això.¹⁶

Durant l'inici de la dècada dels anys vuitanta, la relació epistolar entre Miquel Ferrer i Vicenç Riera es va esflagarsant —els anys no passen en va, ves!— i es tanca definitivament pel desembre de 1981 amb una carta de condol de Vicenç Riera a Miquel Ferrer amb motiu del decés de la seva companya Maria Serra i Rosselló, un fet que afectà en gran manera Miquel Ferrer, que optà per allunyar-se de les relacions socials.

Miquel Ferrer moriria a Barcelona el 2 de maig de 1990, i Vicenç Riera Llorca el seguiria pràcticament un any després, el 15 de maig de 1991 a Pineda de Mar.

L'Epistolari Vicenç Riera Llorca & Miquel Ferrer és un exemple de resiliència, constància, pertinàcia i obstinació, i un tros, a voltes apassionant, de la història de la Catalunya recent.

Aquest Epistolari es clou amb un Annex d'onze documents, que aplega material col·lateral a la correspondència estricta, que pot ser útil en la contextualització d'algun fet al qual es fa referència en el cos epistolar.

Pel que fa a les qüestions tècniques de l'edició dels textos —*ratio editiones*— volem assenyalar que hem transcrit escrupolosament el text de la correspondència aplicant les convencions ortotipogràfiques típiques en aquest tipus d'obra. Hem esmenant, però, algun error ortogràfic o de picatge —*lapsus calami*— i rarament la puntuació. Hem anotat amb profusió el text amb el convenciment que els lectors sabran prescindir d'allò que no els convingui.

No volem acabar aquestes llargues ratlles sense mostrar el nostre sincer agraïment a les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, que dirigeix amb encert Núria Mañé, per la seva sensibilitat a l'hora de calibrar la importància de publicar aquest Epistolari entre dos col·laboradors destacats de la primera època de la revista *Serra d'Or*, com van ser Vicenç Riera Llorca i Miquel Ferrer; també a diverses persones que ens han ajudat a l'hora de perfilar aquesta edició: en primer lloc a Maria Lourdes Prades i Artigas, cap de la Biblioteca del Pavelló de la República, per haver-nos facilitat gentilmente la tasca de recerca, anotació i publicació del fons de Miquel Ferrer que es conserva en el CRAI; també a l'arxiviera Olga Giralt —feliçment jubilada—, per la seva

16. Per encàrrec del prestigiós historiador Josep Benet, aleshores director del Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Vicenç Riera Llorca redactà un exhaustiu volum titulat, *Els exiliats catalans a Mèxic*, que fou publicat pòstumament a cura de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès (Barcelona: Curial, 1994, 384 pp.)

PRÒLEG

professionalitat i amabilitat ajudant-nos a cercar bibliografia específica per redactar les notes de peu de pàgina.

Finalment donem les gràcies també al caríssim amic Jordi Manent i Tomàs, per obrir-nos un cop més la biblioteca familiar. I, *last but not least*, a la Fundació Pere Coromines, que presideix Carles Duarte i Montserrat, pel seu suport constant i incondicional.

Josep FERRER I COSTA
Joan PUJADAS I MARQUÈS
Fundació Pere Coromines

BIBLIOGRAFIA

- FERRER I COSTA, Josep; PUJADAS I MARQUÈS, Joan (eds.), *Correspondència d'exili. Josep Carner & Miquel Ferrer*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2022, 334 pp.
- FERRER I COSTA, Josep; PUJADAS I MARQUÈS, Joan (eds.), *Epistolari Domènec Guansé & Joan Coromines, Albert Manent i Vicenç Riera Llorca*. Proemi de Carles Duarte. Pròleg de Jordi Manent. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2024, 396 pp.
- FERRER I SANCHIS, Miquel, *Memòries (1920-1970). 50 anys d'acció política, social i cultural catalana*. Adaptació i edició a cura de Miquel-Àngel Velasco Martín. Barcelona: Fundació J. Comaposada / Pagès Editors, 2008, 479 pp.
- FUSTER, Joan, *Correspondència: Vicenç Riera Llorca*. A cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas. València: Tres i Quatre, 2020, vols. 15, 525 pp. i 16, 536 pp. [1^a ed. Curial, 1993.] Premi Crítica Serra d'Or 1995.
- MANENT, Albert, *Josep Carner i el Noucentisme: vida, obra i llegenda*. Barcelona: Ed. 62, 1969, 362 pp.
- MANENT, Albert, *La literatura catalana a l'exili*. Barcelona: Curial, 1976, 310 pp. [2^a ed. revisada i augmentada, 1989]
- PUJADAS, Joan (ed.), *Epistolari Albert Manent & Vicenç Riera Llorca*. Pròleg de Josep Ferrer i Costa. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015, 271 pp.
- RIERA LLORCA, Vicenç, *Cròniques americanes. Articles publicats en les revistes de l'exili*. Recull, prefaci i edició de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès. Pròleg d'Albert Manent. Barcelona: Fundació Pere Coromines / Curial, 2003, 447 pp.
- RIERA LLORCA, Vicenç, *Els exiliats catalans a Mèxic*. A cura de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès. Barcelona: Curial, 1994, 384 pp.
- RIERA LLORCA, Vicenç, *El meu pas pel temps (1903-1939)*. Barcelona: Ed. 62, 1979, 226 pp.
- RIERA LLORCA, Vicenç, *Fes memòria, Bel*. Introducció d'Albert Ventura. Martorell: Adesiara, 2021, 320 pp. [1^a ed. Selecta, 1972]

EPISTOLARI

VICENÇ RIERA LLORCA & MIQUEL FERRER

Mèxic, 21-XI-1965

Benvolgut Ferrer: Vaig rebre la teva carta¹ que, a desgrat de diverses bones notícies, no donava una impressió molt optimista. Suposo que es devia a la calor i a les dificultats de la casa, dificultats que, segons em diuen, ja has resolt o estàs a punt de resoldre. En Pagès² m'ha escrit des de la Universitat de Kansas, on ja ha ocupat la seva càtedra, i em diu que en passar per Barcelona va sentir la temptació de quedar-s'hi. És probable, doncs, que un cop llest el seu compromís —per un any— amb els de Kansas, el tingueu almenys una temporada a Barcelona. Agraïxo l'interès dels amics que pregunten quan torno jo; la meua germana³ em parla també d'aqueix interès. Les ganes de tornar hi són, però de moment no les puc satisfer. L'únic que puc dir, però, és que en el curs de 1966 no tornaré, encara; les meves previsions no van més enllà. Ja deus saber que darrerament han mort, entre altres, l'Aragay⁴ i en Roc Boronat.⁵ Si em poso a fer necrologia, en tinc per

1. Carta extraviada.

2. Pere Pagès i Elies (Barcelona, 1916-Sant Pere de Ribes, 2003), periodista i escriptor. Conegut popularment per Víctor Alba, estudià lleis i fou redactor d'*El Día Gráfico* i *La Noche*. Militant del BOC i del POUM, s'allistà a l'Exèrcit Popular (1937). Fou empresonat a Alacant (1939-1945). S'exilià a París (1945) i a Mèxic (1947), on fou redactor d'*Excelsior*, col·laborà en diverses publicacions i edità, amb V. Riera Llorca, la revista *Cròniques* (1948). Marxà a Washington (1956), on treballà de traductor de l'OMS, fou cap d'edicions de la OEA i professor de política internacional a la Universitat de Yale. Entre 1962 i 1965 sojornà a Mèxic, on dirigí la revista *Panoramas* i fundà el Centro de Educación y Desarrollo Social. L'any 1965 retornà als Estats Units, on impartí classes sobre moviments socials a les universitats de Kansas, Kent i a l'*American University* de Washington. El 1968 s'establí definitivament a Catalunya. Publicà una cinquantena de llibres en què defensava apassionadament les seves idees, assaigs històrics i biografies de líders trotskistes.

3. Maria Riera i Llorca (Barcelona, 1905-1982), bibliotecària. Estudià Biblioteconomia i exercí la seva professió a les biblioteques de Manresa (1938-1939), Pineda de Mar (1939-1947) i a l'Institut d'Estudis Catalans (1949-1975), on dirigí el taller d'enquadernació.

4. Amadeu Aragay i Daví (Sabadell, 1886-Mèxic DF, 1965), sindicalista, periodista i polític. Militant de les Joventuts Radicals de Catalunya, fou regidor de l'Ajuntament de Sabadell (1911-1914). Participà en la formació de la Unió de Rabassaires (1915) i en fou un dels seus principals dirigents. Posteriorment s'afilià a ERC i el 14 d'abril de 1931, juntament amb Lluís Companys, ocupà l'Ajuntament de Barcelona i proclamà la República catalana. Regidor electe de Barcelona per ERC (1931), diputat a Corts (1931 i 1933) i secretari de la Unió de Rabassaires (1932-1936). Fou processat pels Fets del Sis d'Octubre de 1934. S'exilià a França (1939), i a Mèxic, on es dedicà a activitats comercials. Membre actiu de l'Orfeó Català, conreà la pintura artística. Morí el 10 d'octubre de 1965.

5. Roc Boronat i Font (Barcelona, 1897-Mèxic DF, 1965), polític i escriptor. Afiliat a Estat Català, durant la dictadura de Primo de Rivera s'exilià a Tolosa, on dirigí, amb Josep Rovira, la delegació de Francesc Macià. Participà en el complot de Prats de Molló (1926), fou detingut, processat i expulsat a Bèlgica, d'on retornà l'any 1930. Militant d'ERC, fou elegit regidor de Barcelona (1931). Presidí el Sindicat de Cecs de Catalunya i creà la loteria dels cupons dels cecs. Redactor de *La Campana de Gràcia* (1932), fou empresonat pels Fets del Sis d'Octubre de 1934. S'exilià a Montpeller (1939), a París i a Mèxic (1942). Col·laborà en *Pont Blau*, *Veü Catalana* i *Xaloc*, i escriví les obres teatrals *La vera llum*, *Nit d'Otello* i *L'obstacle*, premi Guimerà (1956). Morí el 28 d'octubre de 1965.

una estona. Vam fer una vetllada⁶ a la memòria d'en Miquel i Vergés,⁷ en la qual vam recordar la seva obra en Pi-Sunyer,⁸ el doctor Bosch-Gimpera⁹ i jo. S'hauria de fer alguna cosa per l'Hurtado.¹⁰

En Soler¹¹ em va dir que anava a Barcelona només de visita, per a reprendre, després d'unes setmanes, la seva feina a can Trillas;¹² però corre el rumor que té la intenció de quedar-se. És cert?

6. «El dia 16 d'agost [de 1965] tingué lloc a l'estatge de l'Orfeó Català, un acte organitzat per l'Institut Català de Cultura en memòria de Josep M. Miquel i Vergés. Hi prengueren part, el doctor Cèsar Pi-Sunyer Bayo i Vicenç Riera Llorca els quals tractaren diverses facetes de la personalitat literària del desaparegut, recalcant V. Riera Llorca la preferència de Miquel i Vergés, no pas per un gènere sinó per una època: el segle XIX i per un tema predilecte: la Renaixença Catalana.» Vid. «Noticiari», *Xaloc* (Mèxic), núm. 9 (setembre-octubre 1965), p. 204.

7. Josep Maria Miquel i Vergés (Arenys de Mar, 1904-Coyoacán, 1964), escriptor i historiador. Militant d'Acció Catalana (1922), col·laborà en *La Publicitat*, *Mirador* i *Revista de Catalunya* i s'especialitzà en els orígens de la Renaixença. Fou secretari de Pere Bosch-Gimpera (1937-1938) i conseller de Justícia de la Generalitat. S'exilià a França (1939) i a Mèxic. Cofundador de *Full Català* (1941) i dels *Quaderns de l'Exili* (1943), fou professor d'El Colegio de México (1941-1945), es doctorà en lletres per la UNAM (1945) i fou catedràtic d'Història de la Independència Mexicana. Obtingué la Flor Natural en els Jocs Florals de la Llengua Catalana (Mèxic, 1957). La seva obra més significativa és *Diccionario de insurgentes* (1969).

8. Cèsar Pi-Sunyer i Bayo (Roses, 1905-Mèxic, DF, 1997), bioquímic. Doctor en Farmàcia (1931), fou pensionat per la Junta d'Ampliació d'Estudis per fer un postgrau a la Universitat de Berlín (1932-1933). Treballà al laboratori de bioquímica de l'Institut de Fisiologia de Barcelona, que dirigí (1931-1939), i fou professor de bioquímica de la Universitat Autònoma de Barcelona. Durant la Guerra Civil fou cap de laboratori de l'Hospital Militar de Barcelona. S'exilià a Mèxic (1940), on adquirí la nacionalitat mexicana (1943), dirigí els Laboratorios Químicos SA, i presidí l'Institut Català de Cultura (1975-1978) i l'Orfeó Català (1971-1974). Col·laborà en *Quaderns de l'Exili*, *La Nova Revista*, *Pont Blau* i *Xaloc* (Mèxic) i *Vida Nova* (Montpeller). Fou acadèmic de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya. Rebé la Creu de Sant Jordi (1984).

9. Pere Bosch i Gimpera (Barcelona, 1891-Mèxic DF, 1974), arqueòleg de prestigi internacional. Fou catedràtic d'història antiga i medieval a la Universitat de Barcelona, dirigent del Congrés Universitari Català (1919) i el primer rector de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939). Ingressà a la Reial Acadèmia de Bones Lletres (1922) i a l'Institut d'Estudis Catalans (1935). Membre d'Acció Catalana Republicana, fou conseller de Justícia de la Generalitat (1937-1939). S'exilià a França (1939), Anglaterra, Panamà, Colòmbia i Mèxic (1941). Fou professor de la Universitat Autònoma de Mèxic i cap de la Divisió d'Humanitats de la UNESCO a París (1948-1952). És autor de nombroses publicacions.

10. Odó Hurtado i Martí (Barcelona, 1902-1965), advocat i escriptor. Fill del polític Amadeu Hurtado, es llicencià en Dret (1923), milità a Acció Catalana Republicana (ACR), i fou tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona (1931 i 1934). Arran dels Fets del Sis d'Octubre de 1934, fou empresonat en el vaixell *Uruguay*. S'exilià a París (1937) i a Mèxic (1940), on treballà com a dependent de la Librería Misrahi, fou subdirector del Banco de la Propiedad (1949-1953) i gerent de Plásticos Nacionales de México SA (1953-1965). Col·laborador de *Pont Blau*, publicà *Unes quantes dones* (premi Narcís Oller 1954), *L'Araceli Bru* (1958), *Es té o no es té* (1958), *Un mite* (1959), *La condemna* (1961) i *Desarrelats* (1964). L'any 1963 retornà a Barcelona.

11. Josep Soler i Vidal (Barcelona, 1908-Gavà, 1999), polític i historiador. Estudià a l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona. Milità al PCC (1928), al BOC (1931) i al PSUC (1936). S'exilià a França (1939), on fou internat als camps d'Argelers, Sant Cebrià i el Barcarès. Marxà a Mèxic (1940), via Estats Units. Participà en el Moviment d'Emancipació Catalana (1941), en el Partit Socialista Català, en la Conferència Nacional Catalana (1953) i en el Consell Català de Cultura. Col·laborà en *El Poble Català*, *La Nostra Revista*, *Nova Era*, *Pont Blau*, *Veu Catalana* i *Meridià*. Publicà *Pere Fages, descobridor, cronista i governador de la Nova Califòrnia* (1953), *Pels camins d'Utopia* (1958), etc. Retornà a Barcelona (1965) i treballà a l'Editorial Montaner i Simón (1966-1977). Publicà *L'expansió dels conreus gavarrencs i la rompuda de les marines* (1969), *Fidelitat a un poble. Escrits, 1931-1965* (1988), etc. Rebé la Creu de Sant Jordi (1988).

Espero que hakis resolt totes les dificultats.
Records a la teva muller¹³ i als amics,

Vicenç Riera

Original manuscrit a una cara. Dos fulls. Fons: CRAI Biblioteca Pavelló de la República.

12. Editorial F. Trillas (Mèxic, 1954), fundada per Francisco Trillas Mercader, esdevingué una de les editorials més importants de Mèxic.

13. Maria Serra i Rosselló (Rubí, 1907-Barcelona, 1981), modista. De jove col·laborà en la revista *Saba Nova*, de Rubí. Contragué matrimoni (1936) amb Miquel Ferrer, amb qui s'exilià a Tolosa de Llenguadoc (1939) i a Mèxic (juliol 1939). Retornà a Catalunya el juny de 1965.

2. DE MIQUEL FERRER A VICENÇ RIERA LLORCA

Colònia Güell, 9 desembre 1965

Benvolgut Riera:

Esperant tenir pis a Barcelona han anat passant dies, setmanes i mesos sense atendre la correspondència. La teva carta del 21 de novembre arriba quan, efectivament, ja hi tenim un peu al coll i estem en els tràfecs de l'acondicionament i pròxim trasllat, per a reprendre el ritme de vida normal que havia projectat i que encara no ha passat de projecte.

Vaig parlar amb en Pagès abans de marxar cap a Kansas; vaig veure el seu pis del carrer de València, adquirit per quatre-centes mil pessetes; semblava disposat a organitzar-se la feina en retornar dels Estats Units. En Soler ja fa setmanes que és ací amb la seva dona i avui entra a treballar a l'Editorial Aymà,¹ avui de Cendrós.² Això vol dir que es queda, definitivament. La Magdalena³ anirà a liquidar el pis aquest mes o el mes entrant. Tísner,⁴

1. Editorial Aymà (Barcelona, 1944-1962), empresa fundada per Jaume Aymà Ayala i el seu fill Jaume Aymà Mayol. Fou de les primeres a publicar llibres en català després de la Guerra Civil i instituí el premi Joanot Martorell de novel·la (1947-1959). Fou adquirida (1962) per Joan Baptista Cendrós i passà a dirigir-la Joan Oliver. Aplegà els fons de les editorials Proa, Alcides i Ossa Menor. L'any 1983 s'integrà a la Fundació Enciclopèdia Catalana. Finalment Soler Vidal treballà a l'Editorial Montaner i Simón.

2. Joan Baptista Cendrós i Carbonell (Barcelona, 1916-1986), empresari, polític i mecenes. Dirigió l'empresa de perfumeria i cosmètica Haugron Científic que produïa el massatge facial Floïd. Adquirí les editorials Aymà (1962) i Proa. Cofundador de Banca Catalana (1959-1982), d'Omnium Cultural, del qual fou secretari general (1961-1982), i del grup Llibertat i Democràcia Social, que fou l'origen d'Esquerra Democràtica de Catalunya (1975-1978), partit que es fusionà amb Convergència Democràtica. Rebé la Creu de Sant Jordi (1986). Hi ha publicada la biografia *El cavaller Floïd*, de Genís Sinca (2016).

3. Magdalena Viñas, esposa de Josep Soler Vidal, amb qui contragué matrimoni l'any 1933 a Gavà.

4. Avehlí Artís-Gener (Barcelona, 1912-2000), escriptor, ninotaire i escenògraf. Popularitzà el pseudònim de Tísner. Fou redactor de *L'Opinió*, *La Publicitat* i *La Rambla*, codirector de *L'Esquella de la Torratxa* i oficial

va sortir ahir de Veracruz, amb el *Satrústegui*, amb totes les seves *chivas*⁵ per a establir-se també i refer el seu viure. Què feu, la resta?

Com he pogut comprovar, no són pas tot flors i violes, començant pel pis. En Soler es troba que el llogater que té a la caseta seva de Gavà no vol marxar ni oferint-li trenta mil pessetes i caldrà que esperi un any; el llogater de la casa de Sitges tampoc no vol marxar i no la poden vendre per a reparar-se l'import entre els germans. Tísner diuen que anirà a Sant Cugat, prop del seu cunyat Calders,⁶ almenys durant una temporada, perquè el propòsit d'aprofitar l'oferiment d'en Pagès d'anar a Sant Pere de Ribes és insensat si ha de treballar a Barcelona i comenci sense cotxe.

Les coses que jo portava de Porrúa⁷ i Misrachi⁸ no rutllen i em caldrà cercar quelcom que em proporcioni un suplement d'ingressos perquè les despeses d'instal·lació a la ciutat m'han desbaratat el pressupost. Però, amb tot, ni puc tornar a Mèxic ni hi tornaria. Hi ha un munt de lligams de tota mena i de projectes a intentar de realitzar i serà molt que no en surti cap per anar portant la vida modesta que he portat sempre.

Sí, noi. La gent va marxant a l'altre barri, l'un darrera l'altre.

Vaig trobar un llarg assaig de Ferran de Pol⁹ sobre Miquel i Vergés¹⁰ i l'he passat al Ramon¹¹ per si vol completar la sèrie d'articles donats a *Xaloc*.¹²

de l'exèrcit de la República. S'exilià a França (1939), d'on passà a Mèxic. Treballà com a escenògraf per al cinema i la televisió i com a redactor a *El Heraldo de México*. Col·laborà en *La Nostra Revista* i *Pont Blau* i dirigí *La Nova Revista* (Mèxic, 1955-1958, 33 núms). Retornà a Barcelona (1965), on fou redactor de *TeleXpres*, col·laborador de *TeleEstel*, *El Noticiero Universal* i *Avui* i vicepresident de l'Associació d'Escriptors de Llengua Catalana. Publicà, entre d'altres obres, *556 Brigada Mixta* (1945), *Paraules d'Opton el Vell* (1968), *Prohibida l'evasió* (premi P. Bertrana 1969), *L'enquesta del canal 4* (premi Sant Jordi 1972), *El pla de la calma* (1974), *La diàspora catalana* (1976), *Els gossos d'Acteó* (1983), les memòries *Viure i veure* (1989-1996, 4 vols.) i *Obres completes de Tísner* (1992-1995, 6 vols.). Rebé el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1997).

5. Mexicanisme: «bagatge».

6. Pere Calders i Rossinyol (Barcelona, 1912-1994), escriptor, dibuixant i fotògraf. Estudià dibuix i pintura a l'Escola de Belles Arts. Col·laborà en *L'Esquella de la Torratxa*, al diari *Avui* i fou redactor de *La Rambla* i *Treball*. S'exilià a Tolosa (1939), Roissy-en-Brie i a Mèxic DF (1939), on treballà a l'editorial UTEHA, es dedicà al dibuix publicitari i a la fotografia i regentà el negoci *Distribuciones Selectas* d'importació de llibres catalans (1957-1960). Fundà la revista *Lletres* amb Josep Carner i Agustí Bartra i col·laborà en *La Nostra Revista*, *Pont Blau*, *Revista de Catalunya* i, en retornar a Barcelona (1962), a les revistes *Canigó*, *El Temps* i al diari *Avui*. Després de la guerra publicà la seva obra mestra, *Cròniques de la veritat oculta* (premi Víctor Català 1955), *L'ombra de l'atzavara* (premi Sant Jordi 1963), la biografia *Josep Carner* (1964), etc. S'han fet adaptacions teatrals d'alguns dels seus contes, com *Antaviana* (1979). Treballà a l'Editorial Montaner i Simón (1963-1979). Rebé el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1986).

7. Llibreria y Casa Editorial Porrúa (Mèxic DF, des de 1900). És una de les llibreries i editorials més antigues i prestigioses de Mèxic. En el seu catàleg hi figuren les col·leccions «Biblioteca Jurídica Porrúa», «Colección de Escritores Mexicanos», «Sépan Cuantos...», etc. Han publicat més de set-cents títols.

8. Llibreria Misrachi (Mèxic DF, 1933-1992). Emblemàtica llibreria especialitzada en revistes estrangeres i llibres d'art; a la seva seu s'hi exposaven pintures d'artistes diversos.

9. Lluís Ferran de Pol (Arenys de Mar, 1911-1995), escriptor. Llicenciat en Dret (1933), durant la Guerra Civil instruí les milícies populars d'Arenys, Pineda i Llanerers i fou destinat al front d'Aragó. S'exilià a Fran-

Quan estigui instal·lat t'explicaré les coses noves que tingui per explicar i miraré de portar-te pel camí del retorn, si els néts no et tiren més.

Confirmo que cada dia trobo més coses noves, jo que presumia d'estar molt assabentat. I, en llur gran majoria, més prometedores del que suposava de lluny estant. Tot i no haver-me incorporat a l'activitat cultural barcelonina per les dificultats de comunicació i el temps que perdo anant i venint. Encara no podré anar al sopar dels premis ni puc assistir a conferències i concerts, com voldria.

Pren nota del meu nou domicili del 1966: Múrcia, 29, 6.^è, lletra D. Barcelona (13).

Bones Festes i que ens veiem aviat. Salutacions a la teva muller¹³ i als teus fills.¹⁴

[Miquel Ferrer]

Còpia mecanoscrita a una cara. Un full. Fons: CRAI Biblioteca Pavelló de la República.

ça (1939), Puerto Rico i Mèxic, on col·laborà en el diari *El Nacional*, fou cofundador de *Quaderns de l'Exili* (1943-1947), amb J. Sales, R. Galí i J. M. Ametlla, i es doctorà en Filosofia i Lletres per la UNAM (1944). Retornà a Arenys de Mar (1949), on exercí d'advocat fins a la seva jubilació. Col·laborà en *Tele|eXpres*, *Tele|estel*, *Serra d'Or*, *Avui*, *Treball* i *La Vanguardia*. Publicà *Abans de l'alba* (1954), *La ciutat i el tròpic*, premi Víctor Català 1955 (1956), *Èrem quatre* (1960), *Triptic*, premi Narcís Oller 1937 (1964), *Miralls tèrbols* (1966), *De lluny i de prop* (1973), *Sedna* (1980), *Entre tots ho farem tot* (1982), *Jo, ella i el càntic* (1987), etc.

10. La revista *Xaloc*, de Mèxic, no publicà cap assaig de Lluís Ferran de Pol. En la bibliografia de l'escriptor hi consta el títol: «En la mort de J. M. Miquel i Vergés», Vid. *Archivo histórico y Museo Fidel Fita*, núm. 20 (octubre 1964), pp. 110-119.

11. Ramon Fabregat i Arrufat (les Borges Blanques, 1894-Mèxic DF, 1985), polític i llibreter. Feu estudis de Telegrafia a Madrid. Agent de Francesc Macià, fou un dels caps del Complot de Prats de Molló, pel qual fou jutjat a París (1926). Després del judici, fou bandejat a Bèlgica i residí a Anvers (1930). Retornà a Barcelona (1931), on col·laborà en el setmanari *L'Opinió* i en el diari *La Rambla*. Milità a Estat Català, al Bloc Obrer i Camperol i al PSUC. Durant la Guerra Civil fou director general d'Indústria. S'exilià a França (1939), d'on passà a Mèxic. Es dedicà a l'elaboració de vins, treballà a l'Editorial Porrúa, a la Llibreria CIDE, d'Avel·lí Artís, i fundà Difusora del Libro. Col·laborà en *Ressorgiment* (1929-1930 i 1947-1957) i fou cofundador i administrador de les revistes *Pont Blau* (1952-1963), *Veu Catalana* (1958-1963) i *Xaloc* (1964-1981). Publicà *Flandes, la Catalunya del Nord* (1932) i Macià. *La seva actuació a l'estranger* (1952). Rebé la Creu de Sant Jordi (1983).

12. *Xaloc* (Mèxic DF, gener-febrer 1964-setembre-desembre 1981, 116 núms.). Revista de «Literatura-Arts-Informació», de periodicitat bimestral. Continuadora de *Pont Blau*, fou editada per Ramon Fabregat, com a òrgan de publicitat per al seu negoci de distribució de llibres, i comptà amb l'assessorament literari de Vicenç Riera Llorca (1964-1969) i l'assessorament artístic de Joan Giménez i Giménez. Contenia articles de literatura, opinió, teatre, història, música, economia, etc.

13. Emília Barrionuevo i Pascual (Barcelona, 1907-Pineda de Mar, 2000). A la fi de la Dictadura de Primo de Rivera s'establí a Barcelona, provinent de Marçà (Priorat), on el seu pare treballava de ferroviari. Contragué matrimoni (Barcelona, 12-VI-1934) amb l'escriptor Vicenç Riera Llorca. S'exilià a Mèxic (gener 1949). Retornà a Catalunya (agost 1969) i s'establí definitivament a Pineda de Mar.

14. Diana Riera i Barrionuevo (Barcelona, 1936). Filla de l'escriptor Vicenç Riera Llorca, s'exilià a Mèxic amb la seva mare (gener 1949), on es retrobà amb el seu pare. Estudià batxillerat al Liceo Franco Mexicano i treballà al Departament d'Informació de l'Ambaixada Britànica de Mèxic (1956-1963).

3. DE VICENÇ RIERA LLORCA A MIQUEL FERRER

Mèxic, 22 de març del 1966

Benvolgut amic Ferrer: Vaig rebre la teva carta del 9 de desembre en la qual m'anunciaves la instal·lació al nou pis. Espero que això t'haurà permès reorganitzar la teva vida d'una manera satisfactòria, ja que pel que m'has dit en les teves cartes em sembla que el principal obstacle per a organitzar-te era el no tenir un lloc adequat per a viure a Barcelona. M'interessa molt saber com t'én surts d'aqueixa aventura que és la tornada a casa. Em diuen que en Soler Vidal treballa per al González Porto¹ i que n'està content. I el Tísner, què fa? El Tasis² m'én parla amb entusiasme i li augura grans èxits. He cregut, algun temps, que era una imprudència tornar a Barcelona sense una visita prèvia d'exploració; però veig que la manera de tornar és la de cremar les naus. La visita d'exploració serveix per veure un munt d'inconvenients que et fan deixar el projecte per a més endavant. El que tot i haver fet el viatge d'exploració ja ha tornat definitivament és el Giménez Botey,³ que va marxar amb la seva dona fa dues setmanes. Ja el deus haver vist. És un home metòdic, minuciós, que després de l'exploració ha vingut preparant un pla de treball i d'exposicions del qual espera bons resultats. Tractaré

1. José María González Porto (Torreboredó, 1895-Mèxic DF, 1975), editor. Emigrà a Cuba (1907), on fundà la Librería Académica i l'Editorial González Porto (1922). S'establí a Mèxic (1939), on es nacionalitzà mexicà i fundà la Unión Tipográfica Editorial Hispano Americana (UTEHA). Edità el monumental *Diccionario enciclopédico universal* (1949-1964, 10 vols. i 2 apèndixs), en el qual treballaren nombrosos exiliats catalans: científics, escriptors, catedràtics, editors i artistes. Adquirí (1952) l'editorial barcelonina Montaner i Simón, en la qual treballaren l'historiador Josep Soler Vidal i l'escriptor Pere Calders. L'empresa tancà l'any 1981.

2. Rafael Tasis i Marca (Barcelona, 1906-París, 1966), escriptor i polític. Militant d'Acció Catalana Republicana (1927), col·laborà en *La Publicitat* (1929) i *Mirador*, i fou director dels Serveis Correccionals de la Generalitat (1937-1938). S'exilià a París (1939), on s'integrà en el Comitè de Redacció d'*El Poble Català* (1939-1940), treballà per a l'editor Eduard Ragasol, per a la Radiodiffusion Française, fou cap del Secretariat de Presidència de la Generalitat (1945-1948), secretari general de Solidaritat Catalana (1945) i col·laborà en la premsa de l'exili (*Catalunya*, de Buenos Aires, *El Poble Català*, *Catalunya*, *Foc Nou*, de París, *Mai No Morirem*, *Revista de Catalunya*, *La Humanitat*, *La Nostra Revista*, *Quaderns d'Estudis*, etc.). Retornà a Barcelona (1948), on fou llibreter, impressor, catalitzador d'iniciatives culturals i seguí col·laborant en les revistes catalanes de l'exili (*Pont Blau*, *La Nova Revista*, *Xaloc*, *Vida Nova*, etc.). Publicà les novel·les *La biblia valenciana* (1955), *Tres* (1962), etc. És autor, juntament amb Joan Torrent, de la *Història de la premsa catalana* (1966, 2 vols.). Hi ha publicada «La relació epistolar de Vicenç Riera Llorca amb Rafael Tasis», a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas. A: *Constel·lació tasiana: contextos i relacions*, a cura de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Institut d'Estudis Catalans, 2018, pp. 171-194. (Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura; 16)

3. Josep Maria Giménez Botey (Barcelona, 1911-1974), escultor i pintor. Estudià a l'Escola de Belles Arts de Barcelona. Fou un dels fundadors del Primer Saló d'Artistes Independents (1936). Emigrà a Mèxic (1937), on es dedicà a la decoració, l'escultura i la pintura. Feu nombroses exposicions. Fou director artístic de *Pont Blau*, dissenyà la portada de la revista, i hi col·laborà contínuament amb dibuixos i il·lustracions. Tornà a Barcelona (1964), on treballà com a grafista, esperant la confirmació d'uns encàrrecs d'escultures que no arribaren a consolidar-se.

d'escriure avui mateix a l'amic Guansé,⁴ de qui m'arriben de tant en tant notícies.⁵ Sembla que està content de la tornada i incorporat a les seves activitats normals.

Ja deus saber que fa unes setmanes vam enterrar el mestre Samper.⁶ No feia gaire encara havíem dinat amb ell al restaurant on ens vam veure amb tu per darrera vegada —en aquesta ocasió amb el Dalmau Costa,⁷ l'Alcàntara⁸ i el doctor Bosch— i semblava refet de la seva ensopegada; se'l veia lúcid i de bon humor.

Escriu i digues-me que tot va bé (i que sigui veritat). Records a la teva muller i als amics. Abraçades

Vicenç Riera

Original mecanoscrit a una cara amb el darrer paràgraf i la signatura manuscrits. Un full. Fons: CRAI.

4. Domènec Guansé i Salesas (Tarragona, 1894-Barcelona, 1978), periodista. De formació autodidàctica, s'inicià en el *Diari de Tarragona*. S'establí a Barcelona (1924), on col·laborà en *L'Esquella de la Torratxa* (1927), *Revista de Catalunya*, *D'ací i d'allà*, *Mirador* i fou redactor de *La Publicitat* i *La Nau*. S'exilià a França (1939) i a Santiago de Xile (1940), on dirigí la revista *Germanor* (1945-1963). Retornà a Barcelona (1963), on col·laborà en les publicacions *Tele|estel* i *Serra d'Or*. És autor de *Pompeu Fabra* (1934 i 1964), *La clínica de Psiquis* (1926), *La Venus de la careta* (1927), *Com vaig assassinar Georgina* (1930), *Les cadenes d'Eva* (1932), *Una nit* (1935), *Ruta d'Amèrica (del carnet d'un exiliat)* (1944), sobretot *Retrats literaris* (1947) [*Abans d'ara* (1966)], *La pluja d'or* (1950), *Laberint* (1952), *Margarida Xirgu* (1963), etc. Hi ha publicat l'*Epistolari Domènec Guansé & Joan Coromines*, *Albert Manent* i *Vicenç Riera Llorca*.

5. Vicenç Riera Llorca i Domènec Guansé mantingueren una interessant correspondència tant des de l'exili com un cop retornats a Catalunya. La relació epistolar entre aquests dos escriptors, que aplega 44 cartes entre 1966 i 1978, és publicada en *Epistolari Domènec Guansé & Joan Coromines*, *Albert Manent* i *Vicenç Riera Llorca*, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas. Pròleg de Jordi Manent. Proemi de Carles Duarte (PAM, 2024).

6. Baltasar Samper i Marquès (Palma, 1888-Mèxic DF, 1966), musicòleg. S'establí a Barcelona (1907), on feu estudis d'enginyeria. Es dedicà a la música i fou deixeble d'E. Granados i de F. Pedrell. Col·laborà en el *Cançoner Popular de Catalunya*, en *La Publicitat* i *Mirador* i fou directiu de Ràdio Associació de Catalunya. S'exilià a Tolosa (1939) i a Mèxic (1942). Presidí la Comunitat Catalana en els moments més actius del Consell Nacional de Catalunya. Publicà *Folklore mexicano* (1945). Morí a Mèxic DF el 18 de febrer de 1966.

7. Dalmau Costa i Vilanova (el Port de la Selva, 1902-Cuernavaca, 1974), promotor i mecenes. Estudià al Seminari Diocesà de Girona (1914-1916), treballà a la duana de Portbou i fou agent de duanes a Barcelona. Es relacionà amb grups catalanistes i durant la dictadura de Primo de Rivera marxà a París (1923-1929). En retornar, fou redactor de *L'Opinió*, cofundador d'ERC (1931), director general de Duanes (1931), i cap de Cerimonial del Parlament de Catalunya (1932). Arran dels Fets del Sis d'Octubre de 1934, fou detingut i empresonat al vaixell *Ciudad de Cádiz*. En sortir, marxà a França fins al febrer de 1936, en què es restablí la Generalitat i recuperà el càrrec. S'exilià a França (1939) i a Mèxic, on arribà a bord del transatlàntic *Manhattan*. Naturalitzat mexicà (1940), fundà una important cadena de restaurants: *Papillon* (1940-1943), *Ambassadeurs* (1944), *La Cava* (1954) i *El Lago* (1964), que revolucionaren la restauració mexicana. Fou un mecenes generós que patrocinà nombroses activitats culturals catalanes. Fundà l'Asociación Mexicana de Restaurantes (1948).

8. Manuel Alcàntara i Gusart (Barcelona, 1892-Mèxic DF, 1981), administrador d'empreses. Milità a la Unió Catalanista i a la Unió Socialista de Catalunya (1923). Durant la Segona República administrà la Casa de la Caritat i fou professor de l'Escola d'Administració Pública de Catalunya (1935-1939). Col·laborà en els diaris *El Día Gráfico* i *La Noche*. S'exilià a França (1939), on administrà la Residència d'Intelectuals Catalans de Montpeller (1939-1941). Es traslladà a Mèxic (1941), on fou gerent de l'editorial *Misrachi* (1942-1981) i secretari del Patronat dels Jocs Florals de la Llengua Catalana amb Lluís Nicolau d'Oliver com a president fins a la seva mort i amb Pere Bosch-Gimpera, també president, fins que els Jocs foren suspesos (1977). Col·laborà en diverses revistes catalanes de l'exili.

4. DE MIQUEL FERRER A VICENÇ RIERA LLORCA

Barcelona (13), 19 d'abril 1966

Múrcia, 29, 6^è, D

Amic Riera:

Esperava contestar la teva carta del 22 de març quan pogués dir-te la data de sortida dels nous diaris projectats a base de la nova Llei de Premsa.¹ Però a hores d'ara encara no hi ha a Barcelona exemplars a cap llibreria, a desgrat que a Madrid ja la tenen a la venda des de fa quinze dies, editada oficialment. És clar que es pot llegir al *Boletín Oficial*, on l'he llegida jo. Però per comprar un *Boletín Oficial* l'has de demanar a Madrid. Quan la nostra primera joventut, la *Gaseta* es comprava a la Delegació d'Hisenda de la Via Laietana. I bé. El decret d'aplicació de la llei, pel que fa a noves publicacions, obliga a fer una veritable carrera d'obstacles i encara hi ha qui està disposat a emprendre aquesta carrera i saltar tot el que es presenti fins aconseguir el propòsit. Si haguéssim de creure el que es diu, ara tindríem tres diaris, uns quants setmanaris i una pila de revistes comarcals. Ja afliuraran o els faran afliurar perquè Juan Aparicio,² que havia estat durant molts anys director general del ram, ha dit que si no es restableix la censura prèvia caurem, en quatre dies, a l'*España rota* d'abans del 36. No serà tant, però ja sorprèn de llegir als diaris notícies que feia anys que no sortien i temes prohibits fins ara i declaracions de personatges com Maura.³ Volia dir que arribaries en bon moment per a ficar-te en algun diari com a corrector o en alguna de les revistes de categoria, ben finançades, pel que es diu.

1. La Ley de Prensa e Imprenta, coneguda popularment com la «Llei Fraga», es promulgà l'any 1966, en ple franquisme, per substituir la llei de 1938. Aprovada a proposta de Manuel Fraga Iribarne, va permetre una petita ampliació de la llibertat d'informació en llibres, diaris i revistes, tot i que amb importants restriccions. La seva aplicació suposà un nivell considerable d'autocensura per no prendre riscos.

2. Juan Aparicio López (Guadix, 1906-Madrid, 1987), periodista i polític franquista. Llicenciat en Dret i en Filosofia i Lletres a Granada, s'instal·là a Madrid (1928), on fundà amb Ramiro Ledesma les Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista (1931) i dirigí la revista *JONS*. Col·laborà en *El Sol* i *Informaciones*, fou editorialista de *Ya* (1935) i dirigí *Pueblo* (1946). Fou ministre de Premsa i Propaganda (nov. 1936), delegat nacional de Premsa (1941-1945) i director general de Premsa (1951-1957), conseller d'informació de l'ambaixada d'Espanya a Roma (1957) i procurador a Corts (1943-1967). Fundà l'Escola de Periodisme de Madrid (1941) i la de Barcelona (1952), el setmanari ultradretà *El Español* (1942-1947), etc. Publicà *Historia de un perro hinchado* (c. 1940), *Españoles con clave* (1945), etc.

3. Miguel Maura Gamazo (Madrid, 1887-Saragossa, 1971), polític. Fill del polític conservador Antonio Maura, fou diputat a Corts per Alacant (1916-1920), Zamora (1931-1936) i Soria (1936-1939) i ministre de Governació (1931). En l'obra *Así cayó Alfonso XIII* (1962) relata el seu canvi ideològic i la seva participació en el moviment republicà. Col·laborà en el diari *El Sol* (1936). S'exilià a Tolosa de Llenguadoc (1936) i, en retornar a l'Estat, s'establí a Barcelona (1953).

Començo per parlar d'aquest tema del teu retorn perquè em sembla el més interessant. Dissabte vaig parlar amb la teva germana i, com jo, té la impressió que ara sí que se't veuen ganes de venir. Faràs bé. Tu estàs en millors condicions que nosaltres perquè no tens el problema de trobar pis que m'ha amargat la vida durant mesos i mesos, com l'està amargant al Tísner i no tant al Soler perquè té germanes que l'acullen i persisteix en viure a Gavà, venint a treballar a Barcelona perquè té bus cada deu minuts, em sembla. Tísner té la promesa de Narcís de Carreras⁴ per a un pis de la Caixa de Pensions en el termini de dos mesos. Però l'haurà de moblar i carregar amb la pila de despeses complementàries. A mi m'han tocat ben bé el crostó i m'ha costat un ull de la cara. Ja només em manquen els quadres, però. La instal·lació ha durat sis mesos. Jo diria que amb aquest problema resolt, el teu pressupost mínim no baixarà de deu mil pessetes, fent una vida com la de Mèxic.⁵ Potser una mica menys i tot si no sovintegen els banquets ineludibles i la compra de llibres.

Tísner, crec que, com diu Tasis, pot fer forat però encara no l'ha fet. De moment dibuixa la caricatura d'*El Correo Catalán*⁶ i fa dibuix publicitari pel Carles Sala.⁷ No crec que cobreixi folgadamente el pressupost. Li han promès diner a dojo, però no passa de promeses, a la TV i a una agència de publicitat. Soler treballa al costat de Calders a cal González Porto, sí, amb dotze mil. Jo he començat a organitzar una petita llibreria d'un editor madrileny que fa anys que edita a Barcelona llibres d'art: Daimon.⁸ Només hi vaig als matins, per ara. Veurem si em convé anar-hi tot el dia, quan la

4. Narcís de Carreras i Guiteras (la Bisbal d'Empordà, 1905-Barcelona, 1991), advocat i polític. S'establí a Barcelona, on milità a la Lliga Catalana i fou secretari de Francesc Cambó fins a la fi de la Guerra Civil. Col·laborà amb el franquisme i presidí la Federació Catalana de Futbol (1956-1957), el FC Barcelona (1968-1969) i la Caixa de Pensions (1972-1980). Fou regidor de Barcelona i procurador a les Corts (1967-1971).

5. És calcula que el sou mitjà mensual a Catalunya podria estar al voltant de les 3.000 ptes. (uns 18 € actuals).

6. *El Correo Catalán* (Barcelona, 16-XII-1876-15-XI-1985, 33.792 núms.), diari fundat per Manuel Milà de la Roca amb la finalitat de donar un espai en la premsa als carlins. A partir de 1958, sota la batuta de Manuel Ibáñez Escofet i Andreu Rosselló, el vell diari carlí es transformà en un diari castellà que pensava en català i que s'obria a les generacions joves. Van ajudar-hi nous col·laboradors, com Josep Pla, Joan Fuster (1961-1966) i Francesc de B. Moll, i esdevingué un diari d'oposició silenciosa al franquisme. Fou adquirit per empresaris cotoners, però la marxa de M. Ibáñez Escofet (1968) provocà la davallada de les vendes i fou adquirit gradualment per un grup empresarial encapçalat per Jordi Pujol. Deixà de publicar-se per causa d'una greu crisi econòmica. Tísner hi publicà diàriament una caricatura des de la primavera de 1965 fins a finals de 1966.

7. Carles Sala i Joanet (Barcelona, 1905-1991), polític i periodista. Membre fundador d'ERC, s'inicià en *Solidaridad Obrera*, col·laborà en *L'Instant*, *Diario de Barcelona* i *Clarís* i fundà la revista *Dansa, Pàtria i Art*. Activista de Palestra, fou director general de Ràdio de la Generalitat (1937) i s'enrolà voluntari a l'exèrcit de la República. S'exilià a França (1939), Cuba i Mèxic. Fou agent de publicitat de Radio Mil, secretari de la Comunitat Catalana i redactor d'*El Poble Català*. Retornà a Barcelona (1948). Fou un dels animadors i secretari de la Penya Santamaria i treballà per a la recuperació del teatre català. Rebé la Creu de Sant Jordi (1986).

8. Fa referència a les Edicions Daimon, propietat de Manuel Tamayo, establiment situat al carrer de Mallorca, 235, entre Balma i Rambla de Catalunya de Barcelona.

cosa rutlli, si em dóna les quinze mil o poc menys que necessito amb quatre de colla. Tot això són faves comptades i s'hi pot pujar de peus. Soler tindrà el pis de la caseta pròpia de Gavà i tindrà la part de la venda d'una casa a Sitges, a repartir entre tres. La perspectiva no és dolenta. I espera una representació de Veneçuela. Jo tinc una pila de projectes per a realitzar si trobo finançador, perquè no puc disposar de prou per a fer-ho pel meu compte i viure'n. El panorama, com pots veure, és realista o cru de veritat i et dic que no em penedeixo del pas donat perquè ho compensa trobar-se al rovell de l'ou i en aquestes circumstàncies i quan passen ja tantes coses i les saps al moment, per bé que bona part no t'agradin del tot. Insisteixo que no has de pensar en fer a Barcelona l'Amèrica que tampoc no has fet a Mèxic, però crec que t'hi sentiràs a gust, amb els disgustos que puguis tenir en aquest món tan difícil de viure pels que es proposin viure tranquils tot esperant de fer el darrer badall.

Records als teus. Cordialment,

[Miquel Ferrer]

Còpia mecanoscrita a una cara. Un full. Capçalera: «Barcelona (13) | Múrcia, 29, 6.ª, D.» Fons: CRAI Biblioteca Pavelló de la República.

5. DE VICENÇ RIERA LLORCA A MIQUEL FERRER

Mèxic, 8 d'octubre del 1966

Benvolgut Ferrer: Fa temps que no tinc notícies directes teves, però em sembla que sóc jo qui deu carta. No que jo cregui que la correspondència ha d'anar com el joc d'escacs, ara tu ara jo. L'Alcàntara em diu que definitivament tens una feina completa i regular. Ho celebro. La meua germana em va escriure, fa unes setmanes, que li havies dit que em tenies la situació solucionada amb unes traduccions de l'alemany. Alto! Suposo que si no me n'has parlat ha de ser perquè alguna cosa es va espatllar, però per a alguna oportunitat futura he d'advertir-te que en qüestió de traduccions jo en faig —com les faig ací a Mèxic— de l'anglès, del francès, de l'italià i del portuguès, però els meus coneixements de l'alemany són insuficients per a treballar.

Tot el que faig ara és pensant ja en la tornada. Al mes de juny, quan estava treballant en una novel·la per al Sant Jordi,¹ vaig rebre una proposició de

1. Es tracta de la novel·la *Què vols, Xavier?* que Riera Llorca presentà al Premi Sant Jordi de 1966. El jurat la classificà en tercer lloc, darrera d'*El carrer de les Camèlies*, de Mercè Rodoreda, que fou declarada guanyadora, i d'*Els orangutans*, de Joaquim Carbó, que fou finalista.

les Edicions 62² per a reeditar *Tots tres surten per l'Ozama*.³ Vaig acceptar, vaig revisar l'edició mexicana, vaig signar el contracte i ja és a Barcelona. Les darreres notícies que en tinc són que les coses van endavant i que l'editorial pensa publicar el llibre a final d'any. Després del llibre que he enviat per al Sant Jordi m'he posat a escriure una altra novel·la.⁴ He deixat totes les feines extra que tenia ací i em limito al treball de l'ambaixada.⁵ Un cop tindrè publicats tres o quatre llibres a Barcelona tot serà, em sembla, més fàcil.

El meu propòsit és instal·lar-me a Pineda, no tenir una feina que em lligui a hores d'oficina a Barcelona, sinó traduccions o algun altre tipus de treball que no exigeixi la meua presència diària a Barcelona —un viatge cada setmana o cada quinze dies m'estaria bé—. He proposat a una editorial de Barcelona que incorporin a les seves traduccions la d'un autor mexicà que ara es llegeix molt, he enviat un exemplar de l'obra que proposo i espero que em diguin si els interessa o no. Jo crec que l'únic dels que ara són a Barcelona que podria fer bé aqueixa traducció —suposant que l'editorial s'hi interessa— és el Tísner, però temo que ara deu sobrar-li la feina. Informa'm si creus pertinent que, en el cas que l'editorial vulgui editar el llibre mexicà que he proposat, doni el nom del Tísner com a possible traductor.

No sé si vaig dir-te en alguna altra carta —o si t'ho va dir la meua germana— que la Diana va tenir fa uns mesos una nena,⁶ de manera que sóc avi dos cops, d'un nen⁷ i d'una nena. Fóra d'això, cap novetat a casa. Les novetats en la colònia catalana ja les saps: els uns tornen a casa i els altres

2. Edicions 62 (Barcelona, 1961), editorial fundada per Max Cahner i Ramon Bastardes amb la finalitat d'impulsar l'edició de llibres en català. Josep M. Castellet en fou el director literari (1964-1997). Inicià la publicació de la *Gran enciclopèdia catalana* (1968), que s'independitzà per problemes econòmics, fet que comportà la sortida de Max Cahner (desembre 1969). Amb la reestructuració impulsada per Oriol Bohigas, que presidí el Consell d'Administració (1975-1999), i la gerència de Romà Cuyàs i, des de 1993, de Joan Capdevila, s'amplià el nombre de títols i de tirades. Publicà el *Gran Larousse Català* (1990-1993). "la Caixa" adquirí el 26 % de les accions del grup (1981), que incrementà fins gairebé el 90 %. Després d'una forta crisi (1991), que provocà la dimissió del director general, Oriol Castanys, "la Caixa" traspassà el 60 % de les accions a Planeta i Enciclopèdia Catalana (2006), i es va crear el Grup 62, la propietat del qual quedaria repartida a parts iguals entre Planeta (30 %) i Enciclopèdia Catalana (30 %). L'any 2013 "la Caixa" es desfeu de les seves accions, que adquirí Planeta. L'any 2021 aquesta societat es quedà amb la resta de les accions que tenia Enciclopèdia Catalana.

3. VICENÇ RIERA LLORCA, *Tots tres surten per l'Ozama*, Mèxic, Catalònia, 1946, 222 pp. (Col·lecció Catalònia; 9)

4. Es tracta de la novel·la *Roda de malcontents*, que Vicenç Riera Llorca presentà al premi Sant Jordi de l'any 1967. Es classificà en segon lloc, darrere de 39^a a l'*ombra*, d'Antònia Vicens.

5. L'estiu de 1952 Vicenç Riera s'incorporà al Servei d'Informació de l'Ambaixada Britànica de Mèxic. Segons l'escriptor, la feina era ben pagada i interessant. Consistia en la traducció d'un informatiu "Noticiero de la Gran Bretaña. Informaciones editadas por el Servicio de Información Británico especialmente para México y América central" que es distribuïa als periòdics de la ciutat de Mèxic i dels estats. Poc temps després passà a ser cap del servei de premsa i traduccions. Hi treballà disset anys, és a dir, la resta del temps que durà el seu exili.

6. Marina Izquierdo Riera (Mèxic, DF, 1966).

7. Julián Izquierdo Riera (Mèxic DF, 1964).

es moren. En Peypoch,⁸ ja ho deus saber, té assenyalada la tornada per al 12 de desembre. En Pagès, acabat el curs a la Universitat de Kansas, té un treball a Washington amb els sindicalistes dels Estats Units. La visita d'en Tasis⁹ i d'en Batista,¹⁰ ja t'ho deuen haver explicat, és clar, va ser un èxit. Explica'm què fan els amics que han tornat darrerament. No t'ho demano per a orientar-me jo, sinó per un sincer desig de saber com els van les coses, que desitjo que els vagin bé. D'alguns en tinc notícies vagues. De qui no en sé res és del Giménez Botey. Res, res. Em va escriure una targeta des de la Costa Brava, però no em donava cap adreça. Després l'Andújar¹¹ va donar-me-la i li escriuré un dia d'aquests.

Records a la muller i als amics.

Abraçades

Vicenç Riera

Original mecanoscrit a dues cares amb comiat i signatura manuscrits. Un full. Fons: CRAI Biblioteca Pavelló de la República.

8. Ramon Peypoch i Pich (Barcelona, 1898-1984), enginyer químic i polític. Presidí l'Escola Catalana Mossèn Cinto i dirigí la revista *Ciència* (1926-1933). Milità a la Lliga Regionalista i a Acció Catalana (des de 1922) i fou secretari general d'aquest partit. Administrà *La Publicitat* (1935-1939). S'exilià a Tolosa (1939) i a Mèxic (1942). Fundà la revista en castellà *Vida Catalana* (1945), fou secretari de redacció de *La Nova Revista* (1955-1958) que dirigia Avel·lí Artís-Gener, *Tísner*, i secretari de l'Institut de Cultura Catalana. Retornà definitivament a Barcelona l'any 1974.

9. Rafael Tasis sojornà a Mèxic del 21 de juny al 2 de juliol de 1966, provinent de Nova York, on havia assistit al XXXIV Congrés del PEN Internacional, que tingué lloc del 12 al 18 de juny. En el decurs d'aquest Congrés, a proposta de Rafael Tasis, fou votada una ressonant declaració a favor dels drets de la llengua catalana, redactada per Arthur Miller. El dia 23 de juny Tasis pronuncià la conferència «La literatura catalana, avui» a la Sala d'Actes de l'Orfeó Català.

10. Josep Maria Batista i Roca (Barcelona, 1895-1978), etnòleg i polític. Llicenciat en Dret i en Filosofia i Lletres, fou cofundador de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (1917), fundador dels Minyons de Muntanya (1927), de la revista *Excursionisme* i de l'agrupació patriòtica Palestra (1930). Formà part de la Guàrdia Cívica de Francesc Macià. S'exilià a Londres (1938), on fou professor d'història al Trinity College de Cambridge, i promogué la formació d'una escola d'investigadors anglesos sobre temes catalans i de l'Anglo-Catalan Society (1952). Secretari del Consell Nacional de Catalunya a Londres (1940), promogué i presidí el Consell Nacional Català i impulsà i creà la Unió Federalista de les Comunitats Ètniques Europees. Retornà a Catalunya (des. 1976). La visita de Batista i Roca a Mèxic coincidí amb la de Rafael Tasis pel fet que ambdós havien assistit al XXXIV Congrés del PEN Internacional com a delegats oficials del PEN català.

11. Manuel Andújar Muñoz (La Carolina, 1913-Madrid, 1994), escriptor. Establert a Madrid (1932), estudià Peritatge Mercantil. Membre de les Juventudes Socialistas (1934), passà al PSUC (1936). S'establí a Lleida i a Barcelona (1935), on treballà d'administratiu i durant la Guerra Civil com a periodista. S'exilià a França (1939), i fou internat al camp de concentració de Sant Cebrià. Passà a Mèxic (1940-1967), on fundà amb altres exiliats la revista *Las Españas* (1946), escrigué poesia i la trilogia narrativa *Visperas* (1970) sobre els antecedents de la Guerra Civil. Fou gerent de la Librería Juárez i de l'editorial Fondo de Cultura Económica. Retornà a Madrid (1967), on compaginà la tasca d'escriptor amb les d'editor a Alianza Editorial. Fou designat Hijo Predilecto de Andalucía (1985). Publicà *La literatura catalana en el destierro* (1949).

6. DE MIQUEL FERRER A VICENÇ RIERA LLORCA

Barcelona, 28 d'octubre 1966

Amic Riera: Potser tens raó que no és bon sistema aquest d'esperar carta abans de tornar a escriure als amics. Però com que continuo amb la mania de tenir correspondència amb molta gent, resulta que ho tinc organitzat d'aquesta manera quan no hi ha motius que obliguin a trencar el sistema. Per altra banda, com que no et veia decidit al retorn, pensava que no calia concretar-te res de traduccions fins que et decidissis.

Vaig parlar de traduccions alemanyes perquè Tamayo,¹ el de les edicions Daimon, que és on dedico els matins, com a responsable d'una petita llibreria i papereria que té al carrer de Mallorca, 235, entre Balmes i Rambla de Catalunya, em deia que no trobava la persona que necessitava per a les coses alemanyes i jo creia que estaves en condicions de fer la feina, si venies. No m'ha parlat més d'aquelles traduccions i com que no et veia disposat a venir, tampoc no li he dit res més. Però ningú millor que Tasis et podrà dir si veu, com veig jo, bones possibilitats de trobar feina com a corrector entre la munió d'editorials catalanes que hi ha. Rossinyol,² que tenia més feina de la que podia fer, n'ha de deixar perquè ha entrat de corrector al setmanari *Tele|estel*³ on Tísner fa de subdirector del seu cosí Sempronio,⁴ que és el director. I la feina de corrector crec que és perfectament adequada pels teus plans de treball literari i no seria problema venir de Pineda una o dues vegades a la setmana. Per bé que, un cop a Barcelona, et costarà molt de desfer-te de les amistats que t'estiraran perquè no te'n vagis.

1. Manuel Tamayo, propietari d'Ediciones Daimon.

2. Joan Rossinyol i Soler (Rubí, 1904-1983), periodista. Membre de la Joventut Nacionalista, fou redactor del setmanari *Saba Nova*, de Rubí. Milità a Acció Catalana. Durant la Guerra Civil fou regidor de l'Ajuntament de Rubí i combaté en el bàndol republicà. S'exilià a França (1939), on fou internat al camp de concentració d'Agde. Passà a Mèxic, on fou secretari de redacció de *La Nostra Revista* (1952-1954) en deixar el càrrec V. Riera Llorca, i de *La Nova Revista* (1955-1958). Col·laborà en *La Nova Revista* i *Pont Blau*. Retornà a Barcelona (1963), on treballà de corrector del setmanari *Tele|estel* (1966-1970) i de l'Editorial Pòrtic.

3. *Tele|estel* (Barcelona, 22-VII-1966-19-VI-1970, 191 nùms.). Setmanari català d'actualitat. Nasqué a l'ombra del diari *Tele|eXpres* i es publicà amb una breu interrupció (13-VI-1969, núm. 152, al 26-IX-1969, núm. 153). Fou dirigit per Andreu Avel·lí Artís i Tomàs, *Sempronio*, qui després de la represa de 1969 delegà en Celestí Martí Farreras. No podia parlar de política, ni denunciar la situació de la llengua i la cultura catalanes, ni reclamar les llibertats polítiques i sindicals. Malgrat tot, fou clausurat pel Ministeri d'Informació i Turisme.

4. Andreu Avel·lí Artís i Tomàs (Barcelona, 1908-Sitges, 2006), periodista i comediògraf. Col·laborà en *L'Opinió*, *Última Hora*, *Revista de Catalunya*, *Mirador* i *Destino*, amb articles que signà amb el pseudònim *Sempronio*. Amplià les col·laboracions a *El Noticiero Universal*, *Diario de Barcelona*, *La Vanguardia* i *Avui*. Dirigi *Tele|eXpres* (1964-1966) i, posteriorment, el setmanari en català *Tele|estel* (1966-1970). Publicà *Barcelona tal com és* (1948), *Clar i català* (1973), *Barcelona era una festa* (1980), *Quan Barcelona portava barret* (1983), *Del Mirador estant* (1987), *El mar* (1988), *Barcelona a mitja veu* (1991), etc. L'Ajuntament de Barcelona el nomenà Cronista Oficial de la ciutat (1972). Rebé la Creu de Sant Jordi (1987).

Estic content que treballis de valent en coses originals i m'agradarà veure publicada la teva novella de la Catalònia dintre les Edicions 62.⁵ No cal dir com voldria que t'emportessis el Sant Jordi vinent, ara que Tísner ha desistit de presentar-s'hi per la manca de temps. Ell considerava segur guanyar-lo perquè havia estat finalista. *Les dues funcions del circ*⁶ ha sortit dins la col·lecció «A Tot Vent» i estava preparant-ne una altra, que és la que no es veu en cor d'acabar a temps. Per tant, tens el camp lliure... suposant que l'hagués de guanyar ell. Econòmicament està ja ben situat i encara estan projectant un setmanari humorístic a la mateixa empresa del setmanari i del diari del migdia *Tele|eXpres*,⁷ propietat d'un soci del gendre de Franco⁸ i de Carles Sentís,⁹ després d'haver separat a Ignasi Agustí¹⁰ del grup.¹¹ Els matins en-

5. Fa referència a la segona edició de la novel·la *Tots tres surten per l'Ozama*, de V. Riera Llorca, ambientada a la República Dominicana, publicada per primer cop en la Col·lecció Catalònia (Mèxic), d'Avel·li Artís i Balaguer.

6. AVEL·LI ARTÍS-GENER, *Les dues funcions del circ*. Pròleg de Domènec Guansé. Barcelona, Proa, 1966, 263 pp. (A Tot Vent; 122). Fou finalista del Premi Sant Jordi de novel·la de 1965.

7. *Tele|eXpres* (Barcelona, 14-IX-1964–30-XI-1979, 4.702 núms.), diari de la tarda editat en castellà. Intentà un periodisme àgil i renovador sota la direcció d'Andreu Avel·li Artís, *Sempronio*. Destituït per un editorial sobre els canonges de Lleida i les seves terres, fou substituït per Ignasi Agustí, que provocà un fort rebuig ciutadà contra el diari per un article en contra de la manifestació de capellans a la Via Laietana (1966). Posteriorment en foren directors Carles Sentís, Manuel del Arco, Manuel Ibáñez Escofet, Pere Oriol Costa, César Molinero i Tristán la Rosa. Després d'una suspensió temporal, deixà de publicar-se.

8. Es tracta de Jaume Castell i Lastortras (Manresa, 1915-Lausana, 1984), industrial i banquer. Adquirí la Banca Suñer de Ripoll (1950) i la sucursal a Madrid del Banc de Medina (1953), fet que li permeté establir-se a la capital de l'Estat. Canvià el nom de la Banca Suñer pel de Banco de Madrid i per llançar la nova empresa (1954) s'envoltà de franquistes com José María Martínez Ortega, consogre de Franco, que fou el primer president del banc, José María Martínez Bordiu, germà del gendre de Franco, Josep Maria de Porcioles, Joaquim Viola, Joan Antoni Samaranch, etc. L'any 1964 creà el Banco Catalán de Desarrollo (Cadesbank), amb seu a Barcelona. El 1970 el Grup Castell era format per 120 empreses de diversos sectors. Pel que fa a la premsa, aconseguí autorització per editar *Tele|eXpres*, primer diari aparegut a Barcelona després de la Guerra Civil i en fou el principal accionista juntament amb Ignasi Agustí i Carles Sentís. El 1966 fou autoritzat a editar el setmanari català *Tele|estel*. Poc després controlà també *El Mundo Deportivo* i des de 1969 compartí la propietat de *La Vanguardia Española*, però finalment vengué les seves accions al grup Godó. El grup Castell arribà al cim del poder coincidint amb la designació de Joaquim Viola com a alcalde de Barcelona i Joan Antoni Samaranch com a president de la Diputació. Però les coses van canviar. Les pèrdues ocasionades pel diari *Tele|eXpres*, la baralla amb el grup Godó, a qui hagué d'indemnitzar, i la pèrdua del Banco Catalán de Desarrollo a causa d'una investigació promoguda pel Banco de España reduïren considerablement el seu poder. Arran de l'assassinat de Joaquim Viola (1978), dimití els càrrecs que li quedaven i s'establí a la ciutat de Lausana (Suïssa).

9. Carles Sentís i Anfruns (Barcelona, 1911-2011), periodista i polític. Estudià Dret a la Universitat de Barcelona i amplia estudis a la Sorbona. Col·laborà en *La Publicitat*, *L'Instant*, *La Veu de Catalunya* i *Mirador*. Participà en els serveis d'informació de F. Cambó. S'exilià a París (1936) i després s'incorporà al front en el bàndol franquista i arribà a ser alferes provisional. Durant la postguerra fou corresponent de guerra de diversos mitjans i foren remarcables les seves cròniques publicades en els diaris ABC i *La Vanguardia Española*. Corresponsal a Nova York i París, dirigí l'Agència EFE (1963), el diari *Tele|eXpres* (1966) i Ràdio Barcelona (1972). Fou diputat a Corts per la UCD (1977 i 1979) i conseller del Regne. Defensà el restabliment de la Generalitat de Catalunya i contribuï al retorn del president Tarradellas. Fou conseller de la Generalitat (1977-1980) durant el primer govern del president Tarradellas. Rebé la Creu de Sant Jordi (1986), el Premio Nacional de Periodismo (1998), etc.

10. Ignasi Agustí i Peypoch (Llçà de Vall, 1913-Barcelona, 1974), escriptor. Militant de la Lliga Regionalista, en esclatar la Guerra Civil marxà de Catalunya, s'uní al bàndol franquista i participà en la fundació

TAULA GENERAL

PRÒLEG

per Josep FERRER i Joan PUJADAS 5

EPISTOLARI VICENÇ RIERA LLORCA & MIQUEL FERRER

1. Mèxic, D.F., 21-XI-1965	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 21
2. Colònia Güell, 9-XII-1965	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 23
3. Mèxic, D.F., 22-III-1966	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 26
4. Barcelona, 19-IV-1966	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 28
5. Mèxic, D.F., 8-X-1966	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 30
6. Barcelona, 28-X-1966	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 33
7. Barcelona, 15-I-1967	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 37
8. Mèxic, D.F., 19-I-1967	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 39
9. Mèxic, D.F., 26-I-1967	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 42
10. Barcelona, 2-II-1967	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 43
11. Mèxic, D.F., 21-V-1967	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 49
12. Barcelona, 7-VIII-1967	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 51
13. Mèxic, D.F., 16-VIII-1967	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 53
14. Barcelona, 21-VIII-1967	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 56
15. Barcelona, 2-IX-1967	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 58
16. Mèxic, D.F., 10-IX-1967	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 59
17. Mèxic, D.F., 10-IX-1967	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 59
18. Barcelona, 8-X-1967	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 61
19. Mèxic, D.F., 12-X-1967	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 63
20. Barcelona, 28-X-1967	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 65
21. Mèxic, D.F., 17-XII-1967	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 67
22. Barcelona, 5-I-1968	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 69
23. Mèxic, D.F., 3-III-1968	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 71
24. Mèxic, D.F., 16-III-1968	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 73
25. Barcelona, 21-IV-1968	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 74
26. Mèxic, D.F., 16-XI-1968	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 76
27. Barcelona, 1-XII-1968	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 78
28. Mèxic, D.F., 5-XII-1968	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 79
29. Barcelona, 12-IV-1969	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 81
30. Mèxic, D.F., 16-IV-1969	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 83

TAULA GENERAL

31. Barcelona, 12-VII-1969	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 87
32. Mèxic, D.F., 10-VIII-1969	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 89
33. [Barcelona,] juny 1970	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 90
34. Barcelona, 14-XII-1971	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 91
35. Pineda de Mar, 5-I-1972	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 92
36. Barcelona, 12-I-1972	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 93
37. Pineda de Mar, 23-V-1972	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 94
38. Barcelona, 25-V-1972	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 95
39. Pineda de Mar, 29-V-1972	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 96
40. Pineda de Mar, 13-VI-1972	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 98
41. Colònia Güell, 20-VI-1972	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 100
42. Pineda de Mar, 26-VI-1972	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 103
43. Pineda de Mar, 15-VII-1972	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 106
44. Colònia Güell, 15-VII-1972	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 108
45. Pineda de Mar, 20-VII-1972	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 127
46. Colònia Güell, 20-VII-1972	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 137
47. Pineda de Mar, 21-VII-1972	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 138
48. Pineda de Mar, 25-VII-1972	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 148
49. Pineda de Mar, 27-VII-1972	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 157
50. Colònia Güell, 30-VII-1972	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 159
51. Pineda de Mar, 2-VIII-1972	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 163
52. Colònia Güell, 5-VIII-1972	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 167
53. Pineda de Mar, 9-VIII-1972	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 169
54. Colònia Güell, 21-VIII-1972	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 173
55. Pineda de Mar, 18-II-1973	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 176
56. Barcelona, 23-II-1973	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 177
57. Pineda de Mar, 3-IV-1973	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 178
58. Pineda de Mar, 16-IV-1973	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 179
59. Barcelona, 4-V-1973	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 181
60. Pineda de Mar, 7-I-1974	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 184
61. Barcelona, 11-I-1974	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 186
62. Pineda de Mar, 12-I-1974	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 189
63. Barcelona, 15-I-1974	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 194
64. Pineda de Mar, 29-I-1974	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 195
65. Pineda de Mar, 12-II-1974	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 196
66. Barcelona, 20-II-1974	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 198
67. Pineda de Mar, 23-II-1974	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 201
68. Barcelona, 30-III-1974	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca 211
69. Pineda de Mar, 17-IX-1974	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer 213

T A U L A G E N E R A L

70. Pineda de Mar, 21-IX-1974	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer	215
71. Barcelona, 22-IX-1974	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca	216
72. Pineda de Mar, 1-X-1974	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer	219
73. Barcelona, 4-X-1974	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca	222
74. Pineda de Mar, 10-X-1974	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer	226
75. Barcelona, 22-III-1976	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca	228
76. Pineda de Mar, 24-III-1976	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer	229
77. Barcelona, 27-III-1976	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca	231
78. Pineda de Mar, 6-III-1977	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer	233
79. Pineda de Mar, 11-III-1977	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer	234
80. Pineda de Mar, 8-VII-1977	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer	235
81. [Colònia Güell], 23-VIII-1977	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca	236
82. Pineda de Mar, 4-IX-1977	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer	240
83. Pineda de Mar, 30-V-1980	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer	241
84. Colònia Güell, 18-VIII-1980	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca	243
85. Pineda de Mar, 31-VIII-1980	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer	247
86. Barcelona, 18-XII-1980	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca	251
87. Pineda de Mar, 23-XII-1980	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer	252
88. [Barcelona, primeria de 1981]	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca	253
89. Barcelona, 19-V-1981	de Miquel Ferrer a Vicenç Riera Llorca	254
90. Pineda de Mar, 20-X-1981	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer	255
91. Pineda de Mar, 2-XII-1981	de Vicenç Riera Llorca a Miquel Ferrer	256

ANNEX

1. «Actituds catalanes a l'exili», de Vicenç Riera Llorca	261
2. «El pensament polític català a l'exili 1939-1953», de Miquel Ferrer	265
3. «Bilingüisme», de Manuel de Pedrolo	271
4. «El problema de l'exiliat català», de Vicenç Riera Llorca.....	278
5. «Riera Llorca, aquí», de Josep Faulí.....	283
6. «La Dominicana: un escenari inèdit», de Martí Ferreres.....	285
7. «Tots tres surten per l'Ozama», de Sergi Beser	286
8. «La importància de recordar», de Montserrat Roig.....	288
9. «Memoria y dolor», de Francisco Rodon	290
10. «L'obligació d'embarcar cap a Mèxic», de Josep Soler Vidal.....	292
11. Carta de Miquel Ferrer a V. Riera Llorca, Camp de Setfont, 22-IV-1939.....	295

TAULES

Taula de noms.....	301
Taula general.....	321

Aquest llibre que teniu a les mans és un capítol més del que podríem anomenar Epistolaris del Retorn. Poc o molt, la idea del retorn, de manera present o subjacent, és recurrent en tots els epistolaris de l'exili de tots els temps i condicions. Però sota aquest terme específic volem aplegar aquells epistolaris d'exiliats catalans de la Guerra Civil (1936-1939) en què un dels interlocutors ja ha tornat a casa i l'altre corresponsal té coll avall que vol tornar, i explora el terreny, l'ambient i les possibilitats de fer-ho, ja grans, amb unes certes garanties d'èxit.

Aquest és, doncs, el cas de l'*Epistolari Vicenç Riera Llorca & Miquel Ferrer*. El volum aplega tota la correspondència conservada i inèdita entre l'escriptor i periodista Vicenç Riera Llorca (1903-1991) i el sindicalista Miquel Ferrer i Sanxis (1899-1990), i està format per un total de noranta-una cartes escrites entre 1965 i 1981. Entremig, els anhels i les esperances de tornar a casa després de més de vint-i-cinc anys d'exili.

RETALLS, 4

Publicacions de l'Abadia de Montserrat